

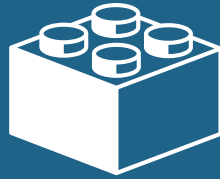

BONDGENOTEN IN DE DEMOCRATIE

JONGEREN EN BESTUURDERS BOUWEN SAMEN

Number 5 Foundation
maart 2021

Ik hoop dat we over een paar jaar
niet meer hoeven te spreken
over jongerenparticipatie.

We spreken toch ook niet
over volwassenenparticipatie?

Het is tijd dat we gaan samenwerken
op basis van gelijkwaardigheid.

LEGO Stormtroopers staan in dit rapport symbool voor lef, verbinding en het doorzettingsvermogen dat nodig is om samen écht iets te veranderen.

OVER DIT RAPPORT

BONDGENOTEN IN DE DEMOCRATIE

Deze publicatie is de uitkomst van het Democratie & Jongerenproces op initiatief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Number 5 Foundation mocht dit proces tussen juli 2020 en maart 2021 als onafhankelijke stichting begeleiden. Kern van de opdracht: het bouwen van een brede beweging rondom structurele jongerenparticipatie in onze democratie.

De inzichten en aanbevelingen in dit rapport komen voort uit gesprekken, dialogen en een grootschalig onafhankelijk onderzoek die tijdens dit proces plaatsvonden.

MET DANK AAN

We hebben met veel plezier samengewerkt met heel veel bijzondere jongeren, bestuurders en beleidsmakers. Diep respect voor jullie toewijding om in deze hectische tijd met zoveel energie te werken aan jongerenparticipatie. We zijn iedereen dankbaar voor het vertrouwen in ons als onafhankelijke verbinder van denk- en daadkracht. Dit rapport komt uit onze pen maar het is net zozeer van jullie. We hopen dat jullie je erin herkennen. En dat vele anderen door jullie inzichten worden geïnspireerd om zelf aan de slag te gaan.

Speciale dank gaat uit naar het gedreven Democratie & Jongerenteam van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de Nationale Jeugdraad (NJR). Het was een mooie én leerzame samenwerking. Dankzij ieders positieve energie en scherpe blik hebben we in relatief korte tijd samen veel in gang gezet. Juist onze complementaire rollen bleken een cruciale succesfactor. Het wederzijds respect en vertrouwen groeiden met de dag en blijven de basis voor het vervolg.

125Procent, Association of Dutch Caribbean Students (ADCS), CDJA, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), CNV Jongeren, Coalitie-Y, CPB (Centraal Planbureau), DNB (De Nederlandsche Bank), DWARS, Erasmus+ Jeugd, ExpEx, Gemeenten Almelo, Alphen aan den Rijn, Amsterdam, Arnhem, Breda, Den Haag, Heerenveen, Leeuwarden, Ommen, Sluis, Súdwest-Fryslân, Utrecht en Urk, Haagse Jongerenambassadeurs, I&O Research, JeugdWelzijnsBeraad (JWB), Jonge Democraten, Jonge Socialisten, Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB MBO), JongPIT, JongRES, JOVD, KidsRights, Kinderombudsman, Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS), Landelijke Studentenvakbond (LSVB), Ministeries van Buitenlandse Zaken (BZ), Binnenlandse Zaken (BZK) Economische Zaken en Klimaat (EZK), Infrastructuur en Waterstaat (IenW), Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), Missing Chapter, Movisie, Nationale Jeugdraad (NJR), Nationale Raad van Kinderen (NRvK), Nederlands Jeugdinstituut (Nji), Oppositie, Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), Perspectief, PINK!, Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), Plattelandsjongeren, ProDemos, Provincies Drenthe en Overijssel, Raad van State (RvS), SER Jongerenraad, SGP Jongeren, Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), Stichting Alexander, Stichting Kinderrechten en Menselijke Ontwikkeling, Stichting Studenten Platform Nederland (Stip Studentenplatform), Unicef, Universiteit Leiden, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Walhallab, Wrokko, Young Crowds

Abdelkader Adel Alan Anass Angela
Anica Anita Anja Anke Anne
Annefloor Anneke Anouk Bas Bea
Beatrice Bo Bianca Bina Brigitte
Chanine Charifa Clemens Chrisje
Cornelis Desirée Eddie Edgar
Edrieënna Eelco Eline Ella Elyas
Erben Eric Erna Esther Eva Fay
Fayanne Femke Fleur Florian Floris
Frank Freek Gabriel Gerda Gert-
Jan Giovanni Glenpherd Hafsa Halil
Hannah Hans Hedy Heke Heleen
Henk Henk-Jan Hilde Ida Ilse
Inge Ingrid Irene Iris Isabelle
Ischa Ivana Jaap Jamila Jan
Janneke Jannemijn Jasper Jayden
Jeanine Jelle Jentl Jeroen Jerome
Jesse Jessica Joëlle Johannes
Jorick Jorieke Jorrit Jurjen Justine
Karlijn Karita Khadija Kevin Kim
Klaas-Pieter Koen Lalai Lara Lars
Latoya Laura Leila Lena Leo
Leonard Léonie Liesbeth Lieuwe
Linda Lisa Lotte Lucas Luna
Luuk Lynn Maaike Maarten Machteld
Madelon Mannus Marc Marco Margit
Margot Marieke Marinka Marischka
Marjolein Marlies Marloes Martijn

Mathilde Maurice Max Mayra
Mees Merel Michiel Mike Miko-
Serko Mirjam Monique Morris
Mourad Myrna Nathalie Nicolette
Nienke Niek Nikkie Nimue Nina
Noah Nol Noor Omran Patricia
Paul Paula Peter Pia Pien Pieter
Pim Poem Renée Rens Rick Rita
Robert Robin Romana Ron Roos
Rozemarijn Ruben Saber Sabine
Sam Sanne Sarah Saskia Sebastiaan
Soete Sophie Steffenie Suzanne
Sven Talitha Tanja Theodore
Thérésa Thieme Thierry Thomas
Tim Ton Veerle Vera Wessel
Wilbert Willeke Willemijn Xindrah
Yasin Yunus Yvette Zoë Zsa Zsa

.... En alle **3446 jongeren en 3681 bestuurders** die de moeite hebben genomen om mee te doen aan het onderzoek van I&O Research, dat in hoofdstuk 3 wordt toegelicht.

**AANLEIDING
EN URGENTIE**

12

**INCLUSIEF
PROCES**

20

KERNINZICHTEN

36

AANBEVELINGEN

64

9 Leeswijzer
11 Woordenlijst

14 Waarom jongerenparticipatie?
16 'Ondervertegenwoordiging' van jongeren
18 Nieuwe behoeften in coronatijd

22 Onze aanpak
24 Geleerde lessen over het proces
32 Activiteiten in getallen
34 Tijdlijn

38 Verschillende vormen van inspraak
44 Gedeelde frustraties en kansen
56 Bestuurders en jongeren: onderzoek door I&O Research
63 Bondgenoten: van bijzonder naar normaal

66 #1 Maak jongerenvertegenwoordiging diverser
70 #2 Leg verbinding tussen jongereninitiatieven en beleid
74 #3 Creëer ruimte voor structurele dialoog tussen jongeren en bestuurders
78 #4 Waarborg duurzame financiering jongerenparticipatie
82 #5 Integreer jongerenparticipatie in het onderwijs
86 #6 Ontwikkel een landelijk digitaal podium jongerenparticipatie

91 Praktische handleiding jongerenparticipatie
99 Over 5 jaar...
104 Bronnen

**NU SAMEN
VERDER!**

108

LEESWIJZER

Een gedeelde ambitie van jongeren en bestuurders.

Gebruik niet te veel woorden, adviseerden verschillende jongeren toen we begonnen met schrijven aan dit rapport. We hebben ons best gedaan. Maar of het is gelukt? Eigenlijk niet. Dus voor wie geen zin of tijd heeft om álles te lezen: ieder hoofdstuk begint met een samenvatting.

We willen recht doen aan de enorme diversiteit aan gedachten, ideeën en inzichten die we tussen juli 2020 en maart 2021 hebben verzameld. Ze bevestigen wat jongeren al jaren roepen: DE jongere bestaat niet. Daar voegen we nu aan toe: DE bestuurder bestaat óók niet.

We zijn dankbaar dat we dit bijzondere Democratie & Jongeren-initiatief van BZK mochten opstarten en begeleiden. We bouwden voort op bestaande activiteiten en zorgden voor onverwachte verbindingen; tussen jongeren onderling en tussen jongeren en bestuurders. De uitkomsten van dit dynamische proces leggen bloot waarom er wel van alles gebeurt op het gebied van jongerenparticipatie, maar de vicieuze cirkel van valkuilen, versnippering en vrijblijvendheid nog niet is doorbroken.

Dit rapport bestaat dankzij de tijd, energie en ervaring van veel verschillende organisaties en mensen van uiteenlopende achtergronden. Het is gebaseerd op inzichten die direct en indirect zijn opgehaald in kleine gesprekken, grote (digitale) bijeenkomsten en een breed uitgezet onderzoek door I&O Research.

Duizenden jongeren tussen de 12 en 24 jaar, jongerenvertegenwoordigers en beleidsmakers en bestuurders op verschillende niveaus deelden hun perspectieven. Juist ook de stem van individuele jongeren die hier normaal niet over meedenken heeft in dit proces nadrukkelijk een plek gekregen.

Jongeren weten dingen die volwassenen niet weten en volwassenen weten dingen die jongeren niet weten, zei eens een meisje. Samen weet en kun je meer. Iederéén wint als jongeren en bestuurders als bondgenoten samen bouwen aan de samenleving en de democratie. Zeker in deze tijd. Iedere dag dat een jongere zich niet gezien of gehoord voelt, is er één te veel.

We hopen dat lezers, inclusief het volgende kabinet, de inzichten en aanbevelingen in dit rapport als kader gebruiken om hun visie op jongerenparticipatie aan te scherpen. En hoe eerder het rapport zélf oud nieuws is, hoe beter. Want het doel is natuurlijk dat de aanbevelingen in concrete acties worden omgezet (zie pagina 64-88). Dit is hét moment voor jongeren en bestuurders om een eigen rol te pakken en een gedeelde grote ambitie samen waar te maken.

Zo krijgen we gelijkwaardige samenwerking tussen jongeren en bestuurders écht van de grond.

Laurentien van Oranje,
Lisa Sweere, Lotte Stegeman
Number 5 Foundation

WOORDENLIJST

Begrip en onbegrip beginnen vaak al bij de manieren waarop woorden worden gebruikt. Hieronder een lijst met woorden die in dit rapport voorkomen en die misschien vragen oproepen.

Afvinkbox

Als je praten met jongeren ziet als iets dat op een lijst staat van dingen die je móet doen, niet omdat je het echt belangrijk vindt en er zelf op was gekomen.

Bestuurders

Normaal gesproken worden alleen politieke vertegenwoordigers 'bestuurders' genoemd. Maar in dit rapport bedoelen we er alle mensen mee die op posities zitten waar ze beslissingen kunnen nemen. Dus ook beleidsmakers en ambtenaren.

Duurzaam

Als iets lang en op een goede manier blijft bestaan.

Inclusief

Als je je zó organiseert dat veel verschillende mensen zich gezien en gehoord voelen. En als iedereen zich ervan bewust is dat niet iedereen op dezelfde manier kijkt en dezelfde taal gebruikt.

Inspraak

De mogelijkheid je mening te laten horen én dan ook terughoren wat daar wel of niet mee is gedaan, en waarom.

Jongeren

In dit rapport betekent dit: kinderen en jongeren van 12 – 24 jaar.

Jongerenparticipatie

Deelname op alle niveaus en in alle stappen van besluitvormingsprocessen. Participatie komt van het Latijnse woord pars (deel) en cipere (nemen).

Niet-vrijblijvend

Als iemand verplicht is om gemaakte afspraken na te komen of ideeën ook echt uit te voeren.

Structureel

Als alle onderdelen goed in elkaar zitten en iets niet toevallig tot stand is gekomen. En dat het niet zomaar weer kan worden opgebroken.

Symboolpolitiek

Doen alsof je iets verandert of bijvoorbeeld jongeren invloed geeft, terwijl dat niet echt zo is.

Vertegenwoordiging

Namens het belang van iets of iemand opkomen.

Vraagstukken

Lastige problemen waarin veel belangen meespelen.

**AANLEIDING
EN URGENTIE**

Jongerenparticipatie is om meerdere redenen belangrijk voor ons land. Net als de andere 195 landen moet ook Nederland zich houden aan het VN-Verdrag van de Rechten van het Kind¹. Artikel 12 geeft jongeren het recht hun mening te geven. Daarnaast bieden jongeren de perspectieven die nodig zijn om een completer beeld te krijgen van het leven in de huidige maatschappij. Als zij merken dat er om hun mening wordt gevraagd en dat die er oprecht toe doet, is de kans bovendien groter dat ze zich actieve en betrokken burgers voelen.

De directe aanleiding van het Democratie & Jongeren-initiatief was de constatering van de Staatscommissie-Remkes² dat 'jongeren zwak georganiseerd zijn en daarom minder aan bod komen in de Nederlandse polderdemocratie'. En de coronacrisis maakt het urgent om te weten wat jongeren écht nodig hebben. Dat kan alleen als ze structureel meedenken en meebeslissen.

---

1 196 landen hebben het verdrag geratificeerd (officieel aangenomen). Nederland heeft het Verdrag op 26 januari 1990 ondertekend en op 6 februari 1995 geratificeerd.

2 Staatscommissie parlementair stelsel onder voorzitterschap van Johan Remkes: *Lage drempels, hoge dijken*, december 2018.

WAAROM JONGERENPARTICIPATIE?

Jongeren hebben het recht om hun mening te geven

Kinderen en jongeren hebben het recht op vrije meningsuiting en om gehoord te worden over onderwerpen die hun leven aangaan. Deze participatie is een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van een kind.

Dit staat in artikel 12 in het Verdrag van de Rechten van het Kind. Helaas wordt dit artikel in zowel Nederland als in andere landen het minst nageleefd van alle artikelen³. Structurele en gelijkwaardige samenwerking tussen bestuurders en jongeren is dus nog lang niet vanzelfsprekend. Er is nog een wereld te winnen.

/// *In de praktijk vinden bestuurders het gemakkelijker om óver jongeren te praten dan mét hen.*

Onderscheidende perspectieven die verrijken

Het VN-verdrag beschermt jongeren in al hun kwetsbaarheid. De realiteit en ervaring leren ook dat ze daarnaast een enorme veranderkracht hebben. Hun verbondenheid met de samenleving wordt vaak onderschat. De wereld komt vanaf jonge leeftijd binnen op hun smartphones. On- en offline is voor hen één wereld. Jongeren groeien op in de wereld van nú, hun hersenen ontwikkelen zich door de input van de huidige tijd. De hersenen van ouderen zijn meer *gewired* in het verleden, waardoor die op een andere manier naar het heden kijken. Alleen al daarom verrijkt de manier waarop jongeren de wereld van nu zien het perspectief van bestuurders. Andersom bieden bestuurders jongeren een andere blik op bijvoorbeeld het verleden en structuren van nu. Deze perspectieven verrijken elkaar alléén als jongeren en bestuurders hun oordeel over elkaar uitstellen en doorvragen tot ze de ander begrijpen en als gelijkwaardig zien.

/// *Kinderen en jongeren zien en beleven de maatschappij op eigen wijze en hebben creatieve ideeën.*

³ Kidsrights, *KidsRights Index*, 2018.

Burgerschapontwikkeling door het te ervaren

Wetenschappers onderstrepen het belang van de actieve deelname aan de samenleving, voor jongeren vanaf jonge leeftijd. Kinderen ontwikkelen het zelfvertrouwen en de competentie om actief deel te nemen stap voor stap door het te doen⁴. *Als je alleen maar vóór kinderen besluit en ze zelf niet laat meebeslissen, misken je een van de meest basale behoeften van kinderen: het hebben van agency.... Agency is het gevoel inspraak en invloed te hebben. Het is een essentieel onderdeel van positieve ontwikkeling.*⁵

Dit vraagt dus van volwassenen om jongeren écht serieus te nemen. En om vanaf jonge leeftijd hun gevoel van burgerschap te stimuleren, concreet te maken en te duiden. Als bestuurders en kinderen de maatschappij nu samen vormgeven, worden oplossingen innovatiever en duurzamer en voelt iedereen zich nu én later betrokken.

/// *Dat jongeren serieus worden genomen en actief (kunnen) deelnemen is voor iedereen van grote waarde: kinderen en jongeren, bestuurders en uiteindelijk de hele samenleving.*

4 Roger Hart, *Child's participation: from tokenism to citizenship*, 1992.

5 Micha de Winter, *Betrek jongeren bij de samenleving*, 17 juni 2020 op www.voertaal.nl.

‘ONDERVERTEGENWOORDIGING’ VAN JONGEREN

De Staatscommissie parlementair stelsel onder leiding van oud-minister Johan Remkes constateerde in december 2018 dat jongeren ondervertegenwoordigd zijn in de democratie.

Als antwoord op deze constatering opperde een externe bestuurder met alle juiste intenties het idee om een jongerenparlement op te zetten. Het stuitte op weerstand van veel jongerenorganisaties. Heel vreemd was dat eigenlijk niet. Want sluit een dergelijk – door volwassenen bedacht – instituut nog wel aan op leefwereld van jongeren nu? Hoe kun je tot vormen van inspraak komen zonder dat die zijn ontwikkeld samen mét de mensen (jongeren, in dit geval) om wie het gaat? Over welke jongeren gaat het eigenlijk? En wat is het doel van vertegenwoordiging? Een keer meedenken, structureel meepraten of samen beslissen?

Antwoorden op deze en andere vragen zijn bepalend voor de manier waarop we de probleemstelling van ‘ondervertegenwoordiging’ definiëren en oplossingen bedenken.

Vóór de uitbraak van corona voerde het ministerie van BZK daarom gesprekken met allerlei jongeren en jongerenorganisaties uit het hele land.

In februari 2020 vond op het ministerie een grote bijeenkomst plaats met jongeren om verschillende behoeften rondom jongerenparticipatie beter te begrijpen. Zij bevestigden dat een jongerenparlement niet de gewenste (proces)vorm van inspraak is om zich echt begrepen en gehoord te voelen.

Via een openbare aanbesteding kreeg Number 5 Foundation de opdracht van het ministerie om te komen tot de vorm van jongereninspraak die wél aansluit op een gedeeld beeld van de probleemstelling en vraag vanuit jongeren zelf. De randvoorwaarde: ‘het proces is de uitkomst’. Deze insteek gaf het mandaat om het proces vanuit onafhankelijkheid volledig participatief in te richten. En met de uitgesproken behoeften van jongeren zelf als uitgangspunten, zoals:⁶

⚡ *Niet over ons maar mét en dóór ons.*

⚡ *Jongeren zijn geen afvinkbox.*

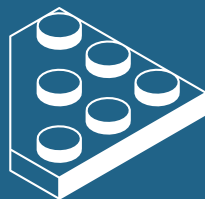
⚡ *We hebben een frisse blik en kunnen vertellen waar we behoefte aan hebben.*

⚡ *Jongereninspraak werkt alleen als we het samen met bestuurders gaan doen.*

---

6 Diverse groep van zo'n 120 individuele jongeren en vertegenwoordigers van jongerenorganisaties die op 12 februari 2020 bijeengebracht waren door het ministerie van BZK om de randvoorwaarden van het proces te schetsen.

Wat we altijd zien,
is dat jongeren tegen
het systeem vechten.

Je moet je voet
tussen de deur
zien te krijgen.

MAURICE KNIJENBURG
NATIONALE JEUGDRAAD

NIEUWE BEHOEFTE IN CORONATIJD

Het beeld dat jongeren schetsen is zorgelijk. De coronacrisis heeft hen onevenredig hard geraakt, waardoor hun toch al onzekere positie verder is verslechterd. Hun financiële en mentale reserves raken uitgeput. Voor die problematiek is weliswaar aandacht, maar waar het aan ontbreekt zijn twee dingen: echte actie en het echt betrekken van jongeren. De jongerendenktank concludeert daarom dat bewindslieden nu écht werk moeten maken van een route naar perspectief voor jongeren, waarbij die jongeren zelf actief worden betrokken.⁷

Corona vraagt juist ook van jongeren heel veel. Ze zijn in de bloei van hun ontwikkeling waarbij afwisseling, interactie en/of structuur voor velen belangrijk zijn. Maatregelen zijn van grote invloed op onderwijs, vrijetijdsbeleving en -besteding en mentaal welzijn. Sommige jongeren geven aan dat deze tijd ook rust brengt. Maar een groeiend aantal jongeren voelt zich eenzaam(er)^{8,9} en maakt zich zorgen over gezondheid, stages, schoolprestaties en toekomst. Ze voelen onzekerheid over basisbehoeften zoals financiële ruimte voor studenten met studievertraging en woningen en banen voor jongeren die net klaar zijn met hun studie.¹⁰

Deze ongekende tijd legt bestaande én nieuwe behoeften bloot. Als niets meer vanzelfsprekend is, wordt het des te belangrijker om continu het gesprek aan te gaan en te peilen met wie het wel en niet goed gaat.¹¹ Zo is in een tijd waarin vooral gepraat wordt over beperkingen en alles wat niet mag, het benoemen van wat wél goed gaat extra belangrijk.¹² Het vraagt om grote alertheid en inspanningen om de behoeften helder te krijgen van jongeren in extra kwetsbare situaties en jongeren die niet vanuit zichzelf van zich laten horen. Oplossingen bedenken samen met jongeren is nu de enige optie.

Jongerenparticipatie was voor corona al urgent. Maar in een samenleving onder stress is het nog belangrijker dat we sámen aan een maatschappij bouwen waarin iedereen zich gezien en gehoord voelt, waardoor jongeren zich aangesproken voelen om actief bij te dragen aan de democratie. Dat lukt alleen als mensen van alle achtergronden, situaties en leeftijden elkaar écht willen begrijpen.

Als jongeren nu fysiek niet de ruimte hebben, dan zullen ze op z'n minst de mentale ruimte moeten krijgen waarin ze de vrijheid voelen om zich te (blijven) ontwikkelen.

7 Jongeren Denktank Coronacrisis (JDC) *En nu...daden!*, 28 januari 2021.

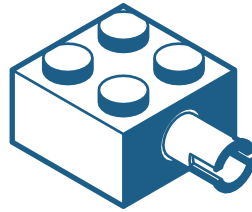
8 I&O Research, *Veel jongeren voelen zich nu slechter dan voor de coronacrisis*. Geraadpleegd op 15 december 2020.

9 Maastricht UMC+, *Leefstijl van kinderen beïnvloed door corona-maatregelen*. Geraadpleegd op 15 december 2020.

10 Nederlands Jeugdinstituut, *#ikpraatmee*, 2020.

11 De VNG initieerde de Boostweek. Tientallen gemeenten gingen in gesprek met jongeren over wat hen bezighoudt en wat ze nodig hebben, 1-5 februari 2021.

12 Jongeren tijdens de VNG Boostweek in gesprekken met gemeente en politie op Urk, geleid door Laurentien van Oranje, februari 2021.

[...] education programmes undertaken for children cannot substitute for joint community projects carried out by adults and children together, in which capacities of the young to contribute to the welfare of all receive full recognition.

ELISE BOULDING

CHILDREN'S RIGHTS AND THE WHEEL OF LIFE, 1979.

INCLUSIEF PROCES

De belangrijkste randvoorwaarde van onze opdracht als onafhankelijke procesbegeleider was dat 'het proces de uitkomst is'. Dit gaf ons van juli 2020 tot maart 2021 de ruimte om samen met jongeren en bestuurders te komen tot een gezamenlijke visie op een duurzame aanpak van jongerenparticipatie in Nederland. Daarom is naast de inhoud van de aanbevelingen het participatieve proces zélf zo belangrijk.

Dialogoog staat niet tegenover actie – integendeel. Het zorgt ervoor dat iedereen met de juiste inzichten en zonder verkeerde aannames stap voor stap verder komt.

Door de aankomende verkiezingen werkten we met een strakke deadline. We brachten allerlei verschillende perspectieven van bestuurders en jongeren bij elkaar: zowel organisaties die de stem van velen vertegenwoordigden als individuen die juist vanuit zichzelf spraken. Bovendien ontstond door corona een steeds veranderende realiteit waarop we wilden en moesten inspelen. Slechts een handvol sessies vond fysiek plaats. En juist dankzij de uitdagende tijd ontstonden ook nieuwe kansen om jongerenparticipatie in de praktijk te brengen.

ONZE AANPAK

Van juli 2020 tot maart 2021 hebben we ons ingezet om met een diverse en brede groep jongeren en bestuurders de basis te leggen voor structurele jongerenparticipatie in Nederland. We faciliteerden het proces en ontwikkelden met alle spelers gezamenlijke aanbevelingen.

Dit sluit volledig aan bij onze eigen visie dat vraagstukken pas écht worden opgelost als mensen leren luisteren naar degenen om wie het gaat, en durven kijken en handelen vanuit gemeenschappelijk belang. En dat er alleen iets nieuws moet komen als dat echt nodig blijkt te zijn.

De kernelementen van onze regierol:

- We brachten alle nodige gezichtspunten samen en hielpen spelers ‘in dezelfde film’ te komen;
- We waarborgden een veilige sfeer van dialoog waarin iedereen zich durfde te uiten;
- We bewaakten de grote lijnen van het proces;
- We doken in de inhoud, met aandacht voor details zonder er eigenaar van te worden;
- We zetten iedere stap zorgvuldig en gedragen door de groep;
- We speelden in op individuele en gezamenlijke behoeften van de hoofdrolspelers die in het proces ontstonden;
- We stelden fundamentele vragen, luisterden tussen de regels door en hielpen alle gedachten aan elkaar te rijgen.

ONZE METHODOLOGIE

We werkten aan de hand van onze *Connecting for Impact*-methodologie voor sociale innovatie. In dit proces hebben we daar de eerste drie stappen van gezet:

1. Scope the field

In kaart brengen van de huidige situatie:

- Wat is de huidige aanpak?
- Waarom is verandering nodig?
- Is er versnippering of juist eenduidigheid?
- Waar liggen obstakels en kansen?

2. Unravel the essence

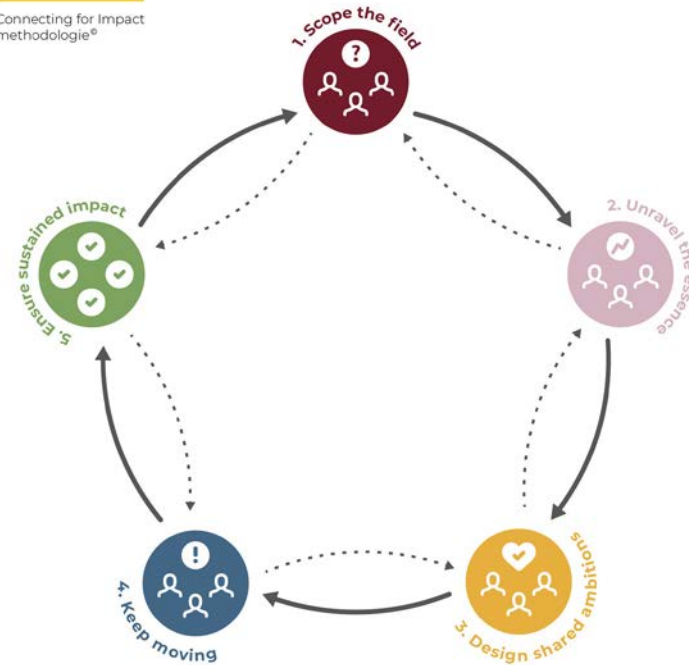
Transparant maken van behoeften, blinde vlekken en rode vlaggen:

- Wat is ieders probleemdefinitie?
- Welk perspectief mist nog?
- Wat zijn ieders individuele belangen?
- Is er bereidheid om vanuit gezamenlijkheid groter te denken?

3. Design shared ambitions

Ontwerpen van een gezamenlijk actieplan:

- Wat zijn de randvoorwaarden van succes?
- Wat is de gezamenlijke missie op korte en lange termijn?
- Hoe komen we tot een gezamenlijke aanpak?
- Wie heeft welke rol?

*Met het rapport dat er nu ligt,
is de tijd aangebroken om de
volgende twee stappen te zetten:*

4. Keep moving

Aan de slag met alle acties die onder
elk van de aanbevelingen staan:

- Wat doe je alleen, wat samen?
- Hoe maken we de beweging steeds groter?
- Hoe blijft de gezamenlijke energie erin?

5. Ensure sustained impact

Structureren, evalueren en aanpassen:

- Hoe wordt voortgang bijgehouden?
- Hoe wordt de innovatie bestendig?
- Zijn er tussentijdse ontwikkelingen om op in te spelen?

GELEERDE LESSEN OVER HET PROCES

/// *Dit proces pas is succesvol als de opdrachtgever ontevreden is omdat alles heel anders is gelopen dan van tevoren bedacht en verwacht. (Mannus Boote)*

Wij zijn dankbaar dat we de afgelopen maanden ‘onafhankelijke procesbegeleider’ mochten zijn. Onze rol is om heel goed te luisteren naar wat iedereen zegt, inzichten te verbinden en zelf helder en creatief na te denken over wat er moet gebeuren. En om op basis daarvan stappen te blijven zetten. Zoals de quote hierboven al zegt: ook voor ons is elk proces anders. Maar altijd ligt vertrouwen in een goede uitkomst aan de basis, zonder dat duidelijk is wat er gaat gebeuren en wat eruit komt.

Ook dit proces bevestigt onze overtuiging dat innovatie ontstaan vanuit samenwerking tussen overheid en een onafhankelijke procesbegeleider enorm veel oplevert. De overheid geeft een officieel mandaat en stimuleert mensen zo om vanuit gezamenlijkheid te denken. De onafhankelijke procesbegeleider richt een dynamisch en wendbaar co-creatie proces in. De overheid kan ideeën vervolgens verankeren in beleid en omzetten naar duurzame oplossingen.

Aan de hand van een aantal concrete voorbeelden schetsen we onze eigen belangrijkste lessen uit dit proces. We hopen dat ze anderen inspireren als zij aan de slag gaan met (jongeren)participatie.

1. Loslaten van je eigen plan legt de basis van echte samenwerking

We wilden er zeker van zijn dat jongeren zich konden vinden in de centrale vraagstelling en in ons plan om intensief samen te werken in het héle proces. Dit was het onderwerp van twee startbijeenkomsten met een diverse groep jongeren en jongerenorganisaties. Alles werd anders dan was bedacht en dit bespraken we met het ministerie van BZK. Het was even schakelen, maar kwam goed.

- *Wat vinden jullie ervan dat de opdracht is om te komen tot een landelijk inspraakorgaan?*

Iedereen ging in de weerstand. Hoezo alleen landelijk? Hoezo maar één vorm? Er ontstond een bredere lijst van vormen van inspraak die we in dit proces onder de loep moesten nemen.

- *Wat betekent ‘democratie’ voor jullie?*

Het was verrassend hóe anders jongeren naar de democratie kijken dan volwassenen. Waarom moeten we altijd vanuit definities van ‘de zittende orde’ denken? Zo ontstond het plan om het onbegrip en de kloof te onderzoeken.

- *Hoe zien jullie je rol in dit proces?*

Beperkte tijdsbesteding bleek onverwacht voor meerdere jongeren een struikelblok voor intensieve betrokkenheid. We spraken verwachtingen af over de balans tussen doorgaan en checken met hen. We nodigden iedereen uit om het hele proces gedachten te delen.

2. Blijvend durven te denken vanuit de gezamenlijke missie

Het bleek best een klus om koers te bepalen op basis van alle stemgeluiden, én om te gaan met krachten en emoties van degenen die minder ervaring hebben met zulke onverwachte processen. Het helpt dan om scherp en onafhankelijk vanuit de missie te blijven denken. En om de woorden te vinden om anderen mee te nemen in afwegingen en keuzes die we maakten.

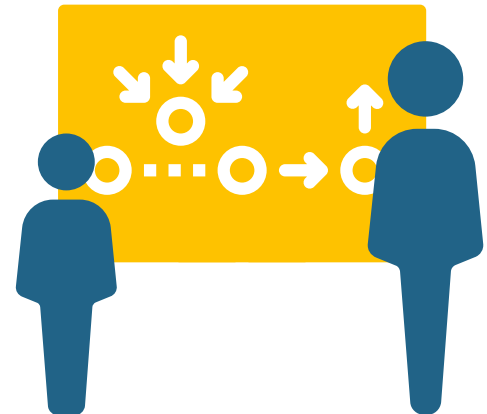
- De oorspronkelijke opdracht was van 16 – 24 jaar. Wij hebben dit verlaagd naar 12 jaar omdat we weten dat ook die jongere groep van zich wil laten horen.
- Het is belangrijk om vast te houden aan de onafhankelijke rol van procesbegeleider. Om wel begrip te hebben voor externe krachten, maar je hier niet van de wijs te laten brengen.
- Al vroeg in het proces werd uit de gesprekken met jongeren duidelijk dat we de opdracht breder moesten trekken (zie punt 1). We namen de minister en het BZK-team bijvoorbeeld mee in de wens van veel jongeren om de focus te leggen op gelijkwaardige samenwerking tussen jongeren en bestuurders.

3. Blij zijn met onverwachte wendingen

Mede door corona werden we gedwongen om mee te bewegen met de laatste ontwikkelingen. Er ontstond veel rondom jongerenparticipatie en we maakten steeds afwegingen over waar we wel en niet op insprongen. Een aantal voorbeelden:

- Vanuit de samenwerking met de VNG werden we partner van de Boostweek Dialoog tussen bestuurders en jongeren, schreven we mee aan de Handreiking voor gemeenten en faciliteerden we een oefendialoog met ruim tachtig vertegenwoordigers uit gemeenten en een diverse groep jongeren.
- We faciliteerden een sessie met alle relevante spelers rondom de Generatietoets die in ontwikkeling is. Het ministerie van BZK had de wens om een gedeeld beeld te krijgen van de doelstelling daarvan. Op het moment van publicatie van dit rapport is de toets nog in ontwikkeling.

4. Weerstand serieus nemen

Een participatief proces moet schuren om tot de essentie te kunnen komen. Zo moesten we – heel begrijpelijk – het vertrouwen winnen van jongerenorganisaties die hier al jaren op hun manier mee bezig zijn. Aanvankelijk heerste onder jongeren het gevoel ‘Wat kan dit proces nog toevoegen aan wat we al doen?’ Door het gesprek niet te schuwen, zagen we steeds scherper wat nog miste om jongerenparticipatie naar een volgend niveau te brengen. En door de weerstand te willen begrijpen en niet weg te willen poetsen, werd de waarde van onze rol ook steeds duidelijker. Als onafhankelijke partij moesten we vanuit de frustraties en wensen van jongeren de bestuurders aan tafel krijgen – om de verbetering van jongerenparticipatie als gezamenlijke ‘strijd’ te zien.

- Gaandeweg creëerden we een diverse community van jongeren, jongerenorganisaties en bestuurders: de basis om samen kunnen werken aan structurele cultuurverandering op het gebied van jongerenparticipatie.
- In de bijzondere samenwerking met het BZK-team groeide de waardering voor ieders rol. Daardoor ontstond juist de behoefte om eigenbelang te overstijgen en elkaar vanuit de gezamenlijke missie aan te vullen.

- De samenwerking met de Nationale Jeugdraad leerde ons dat het creëren van bondgenootschap tijd kost. Vanaf het moment dat onderscheidende rollen ook écht werden gevoeld, konden we elkaar echt versterken.

5. Blijven graven om tot een gedeeld begrip te komen

Een oplossing is alleen duurzaam als de mensen die ermee aan de slag moeten zich er mede-eigenaren van voelen. Dat begint met een gedeeld beeld van de probleemstelling en een helder begrippenkader. Het vraagt om tijd en gelijkwaardige dialoog, waarin diverse perspectieven bijeenkomen. Zeker in crisistijd nemen we vaak niet de tijd die we nodig hebben, omdat we denken dat die er niet is.

- We ontrafelden met verschillende individuen en organisaties de betekenissen van woorden als ‘vertegenwoordiging’, ‘participatie’ en ‘inspraak’. Het onderscheid tussen meedenken, meepraten, meebeslissen en meedoen – termen die vaak door elkaar worden gehaald – is een essentiële bouwsteen voor inzichten en aanbevelingen in dit rapport.
- We hebben veel gesprekken gevoerd om te begrijpen waarom substantiële en duurzame financiering voor jongerenparticipatie zo belangrijk is. Door dat echt te doorgronden, zijn we er nu van overtuigd dat het inderdaad cruciaal is om de vicieuze cirkel van ‘ondervertegenwoordiging’ en schijnparticipatie te doorbreken. Dit is nu een van de hoofdaanbevelingen in dit rapport.

- We hebben de titel van dit rapport binnen een diverse community van jongeren besproken om er zeker van te zijn dat hij de lading van de bredere missie dekt. In dit gesprek sneuvelde ons voorstel voor de ondertitel ‘jongeren zijn geen afvinkbox’ omdat de term voor een aantal jongeren niets betekende.

6. De verleiding weerstaan om te snel concreet te worden

Door druk van buiten was de verleiding groot om snel met iets concreets en nieuws te komen. Snel scoren was gemakkelijker geweest dan ontrafelen wat er nog mist aan wat er nu allemaal gebeurt. Want bouwen aan het fundament gebeurt stap voor stap en gaat dus in eerste instantie langzamer. We voelden de druk om met iets nieuws te komen maar omdat jongeren zo duidelijk maakten dat dat níet is wat ze zoeken, konden we anderen overtuigen. Ook hierbij hielp het uitgangspunt 'het proces is de uitkomst'.

- We zijn heel trots op de nieuwe verbindingen die zijn ontstaan tussen jongerenorganisaties die elkaar nog niet kenden, en het feit dat veel bestaande organisaties steeds meer gingen denken vanuit gezamenlijkheid. Dit proces is nog lang niet voltooid; nu dit rapport er ligt moet daarop verder worden gebouwd.
- We zochten actief heel veel stemgeluiden op en brachten ze samen, zoals jongerenorganisaties (die doorgaans dezelfde taal spreken) en ongeorganiseerde jongeren. Het was mooi om te ervaren dat iedereen de tijd nam om elkaar te begrijpen. Ze merkten dat een gesprek met een meer diverse groep ingewikkelder is, maar eigenlijk ook leuker. En de groeiende wens onder jongeren én bestuurders om sámen vooruitgang te boeken op jongerenparticipatie sterkt ook onze overtuiging dat we nu door moeten zetten.

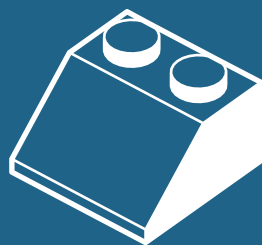
7. Blijven vasthouden aan goede ideeën en de grotere missie

Het managen van een proces onder tijdsdruk met veel ambitie, verschillende krachten, spelers en stemgeluiden en onverwachte wendingen is niet makkelijk. Het is ons niet gelukt om alle onderdelen in dit korte tijdsbestek de plek te geven die ze verdienen. We zijn er nog steeds van overtuigd dat het belangrijk is om ambitieus te blijven en grootse plannen niet te snel los te laten. Maar ook dat het belangrijk is om prioriteiten te blijven stellen en te accepteren dat sommige ideeën nog moeten rijpen voor ze kunnen worden uitgevoerd.

- We hebben de klankbordgroep van verschillende jongeren die we hadden ingesteld om ons scherp te houden niet altijd goed aangehaakt. Het fijne was: ze trokken zelf aan de bel en hielden ons zo bij de les.
- We wilden nauw samenwerken met de leerstoel kinderrechten van de Universiteit Leiden. Dit is wel gebeurd, maar we hadden niet de tijd om dit te doen vanuit de ambitie die we oorspronkelijk voor ogen hadden. We wilden dit participatieve proces ook wetenschappelijk duiden, en zo Nederland internationaal op de kaart zetten als het gaat om de implementatie van artikel 12 van het Verdrag van de Rechten van het Kind. Dit willen we na publicatie van dit rapport alsnog op ons nemen.

- Onze eigen rol stopt formeel na de presentatie van dit rapport. Maar we zijn ervan overtuigd dat het succes van dit proces en rapport pas een feit is als alle aanbevelingen worden omgezet in acties en oplossingen. We zien ook dat op sommige onderdelen een onafhankelijke rol nodig is om tot duurzame resultaten te komen. Aangespoord door jongeren en bestuurders zullen we onze verantwoordelijkheid nemen om deze beweging voort te zetten.

Mijn droom is dat jongeren zich ook op lokaal niveau gehoord, gezien en begrepen voelen. Want dat scheidt het vertrouwen dat nodig is om je onderdeel te voelen van de democratie.

KAJSA OLLONGREN

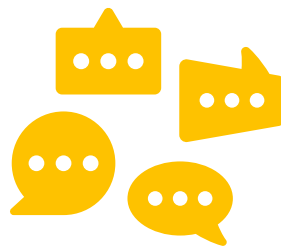
MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES

ACTIVITEITEN IN GETALLEN

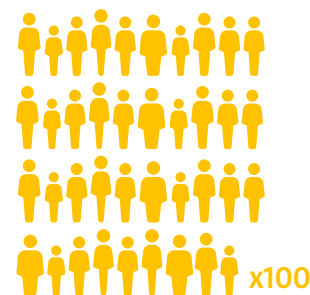
Dit is wat er tussen juli 2020 en maart 2021 gebeurde en ontstond in dit proces:

**3446 jongeren
denken mee**

**11 dialoogsessies
(3 live en 8 digitaal)**

**3681 bestuurders
denken mee**

59 betrokken organisaties

Gemiddeld 35 deelnemers per dialoog

**oneindig veel nieuwe perspectieven,
kansen, connecties en ontmoetingen**

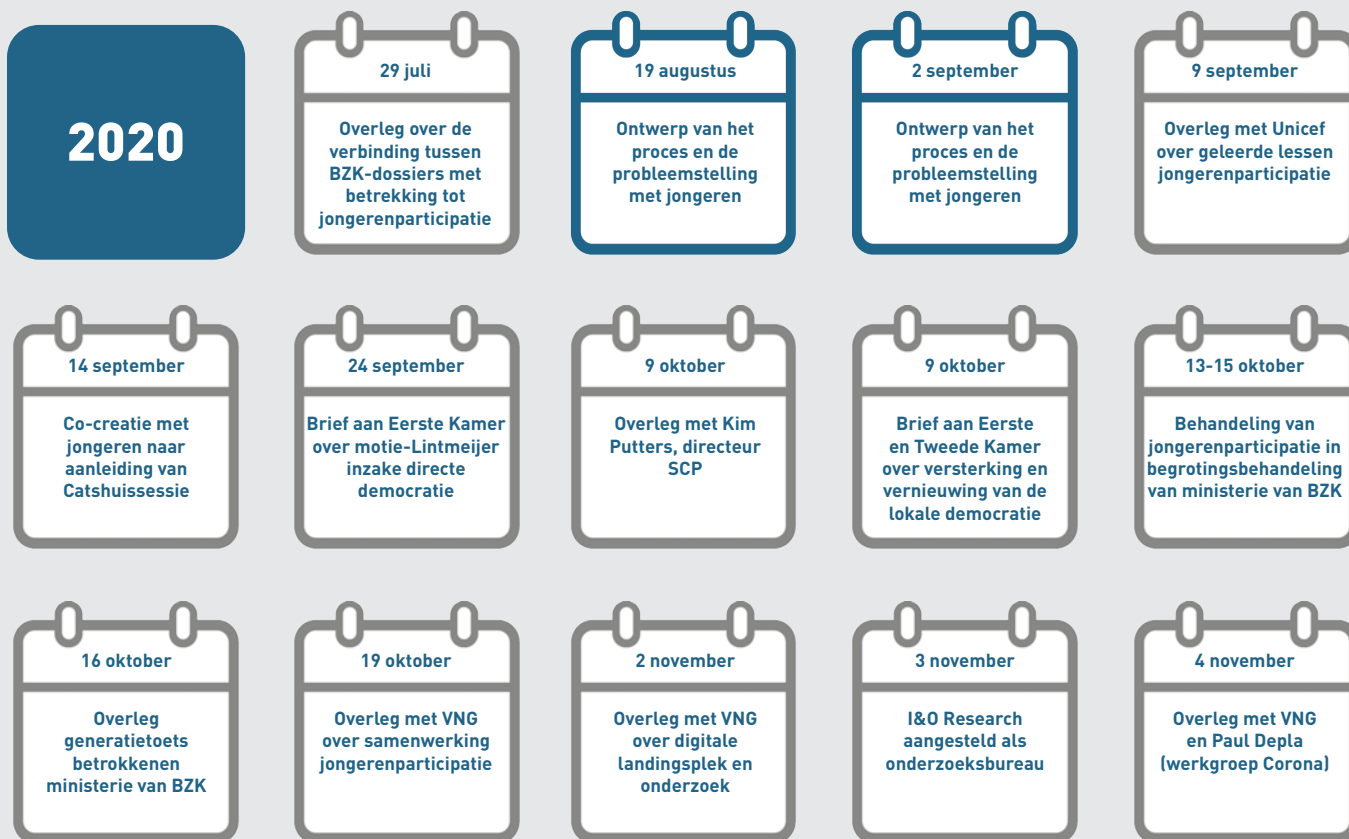
**5 pilots:
verbinding tussen jongereninitiatieven en beleid**

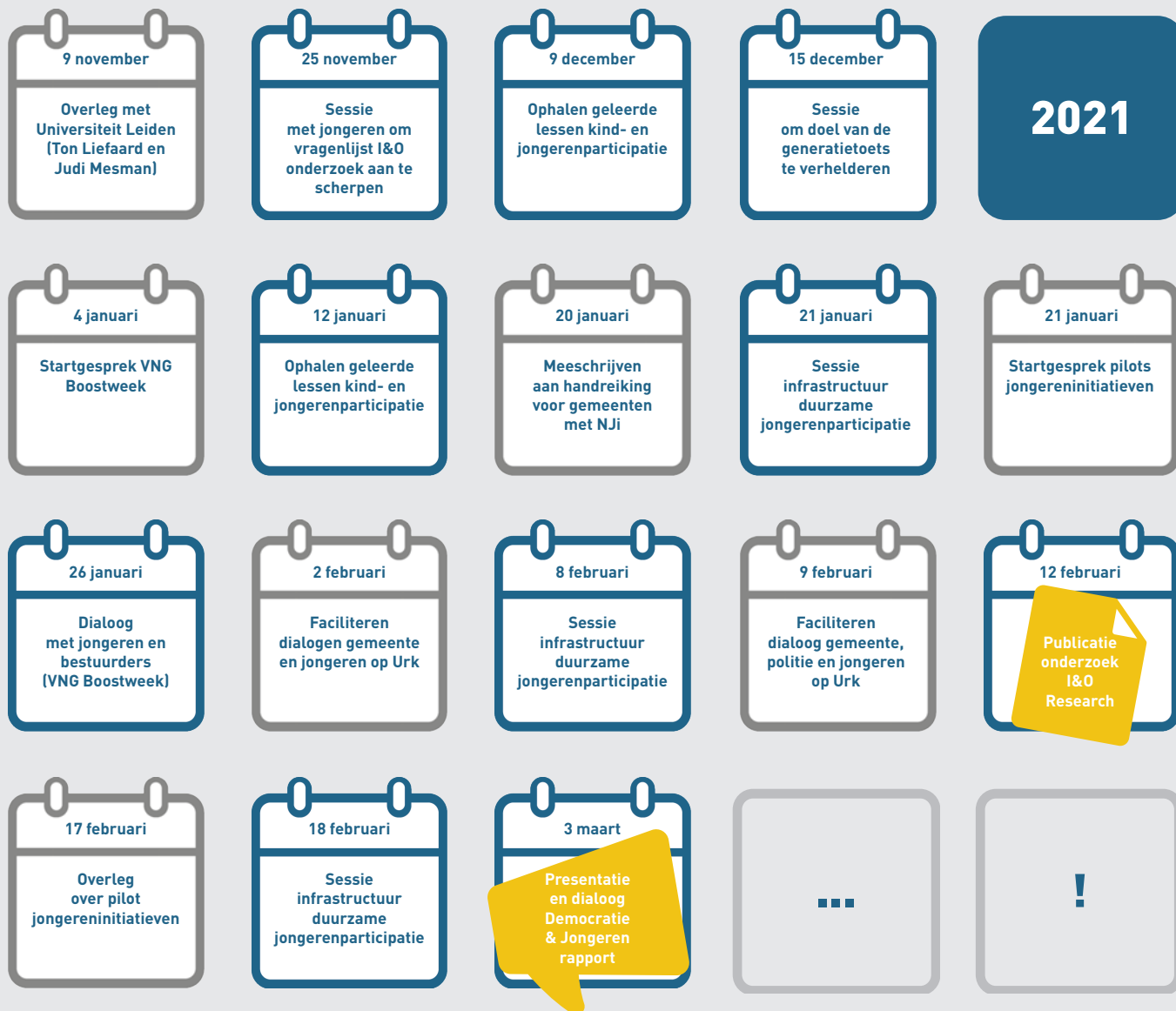

TIJDLIJN

Om samen met jongeren en bestuurders tot nieuwe inzichten en aanbevelingen te kunnen komen, vonden heel veel (online) sessies plaats. Bij iedere sessie waren vertegenwoordigers van relevante (jongeren) organisaties en individuele jongeren die spraken vanuit hun eigen perspectieven en situaties. Zo ontstonden nieuwe verbindingen en

bouwden we aan een diverse en brede community die cruciaal is voor het vervolg. We hadden continu overleg met een steeds groter wordende groep jongeren en organisaties, het ministerie van BZK en de NJR.

KERNINZICHTEN

Het was de nadrukkelijke wens om voort te bouwen op wat er al gebeurt op het gebied van jongerenparticipatie. En de behoeften van jongeren en bestuurders zélf waren het inhoudelijk startpunt. In allerlei gesprekken kwam naar voren dat er verschillende vormen van inspraak moeten worden (h)erkend. Ook hoorden we steeds dezelfde frustraties over waarom samenwerking tussen jongeren en bestuurders maar niet écht van de grond komt, waardoor bestaande initiatieven minder effectief zijn. Zo ontstond het plan om het onbegrip tussen jongeren en bestuurders grondig te onderzoeken. Dit werd het onderzoek van I&O Research. Het is de eerste keer dat dit op zo'n grote schaal is onderzocht.

De opgedane inzichten schetsen een vernieuwend denkkader voor jongerenparticipatie in Nederland:

We moeten jongerenparticipatie structureel organiseren. Er zijn veel te veel jongeren met ideeën die niet (kunnen) meepraten. Initiatieven die jongeren zelf starten, krijgen te weinig erkenning. En binnen bestaande structuren en besluitvormingsprocessen moet ruimte worden gemaakt voor de eigen perspectieven en agendapunten van jongeren.

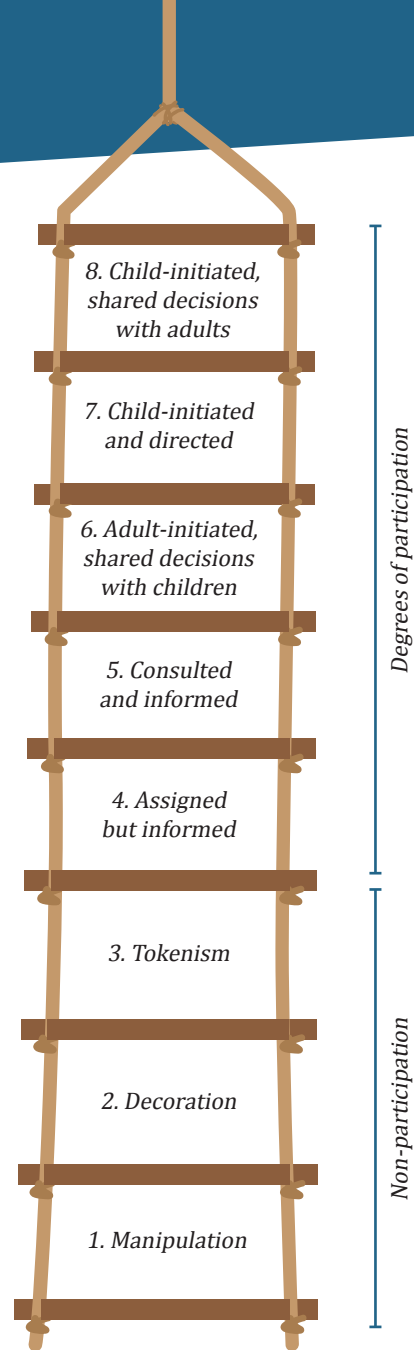
VERSCHILLENDE VORMEN VAN INSpraak

Samen met jongeren hebben we de verschillende vormen van jongereninspraak besproken. Er gebeurt al heel veel, maar niet alle initiatieven en activiteiten worden altijd (h)erkend als bijdragen aan de democratie – soms niet door jongeren zelf, soms niet door bestuurders. Bestuurders denken vaak in termen van (maatschappelijke) onderwerpen, tafels en commissies. Dit is grotendeels in lijn met hoe jongerenorganisaties zichzelf organiseren.

Maar individuele jongeren doen mee aan de democratie op basis van eigen motivatie. Ze willen niet per definitie passen in bestaande besluitvormingsprocessen en -structuren.

De participatieladder van Roger Hart illustreert verschillende manieren van participatie, waarin elke oplopende trede een toenemende mate van inbreng, betrokkenheid en verantwoordelijkheid van jongeren weergeeft.

Afbeelding: adaptatie van Hart, R., *Children's Participation: from tokenism to citizenship*, 1992.

We zetten de huidige vormen van jongereninspraak op een rij, met al hun uitdagingen en kansen:

1. FORMELE INSPRAAKORGANEN

/// Bij landelijke jongerenorganisaties blijft het veelal een elitebaantje, omdat jongeren die het minder breed hebben het niet kunnen betalen. (voorzitter Perspectief)

Het SER Jongerenplatform, de LSVB en de NJR zijn goede voorbeelden van a-politieke landelijke jongerenorganisaties die zich al vele jaren inzetten voor jongerenparticipatie.

Deze en andere jongerenorganisaties werken er hard aan om zoveel mogelijk jongeren te interesseren voor (politieke) besluitvorming en hun perspectief mee te nemen bij het behandelen van vraagstukken. Toch vertegenwoordigen formele inspraakorganen op landelijk, regionaal en lokaal niveau vaak maar beperkt divers stemgeluid. Het gebeurt nog te weinig dat jongeren inspraakorganen zijn ingericht op een manier waardoor nu nog onbekende perspectieven ook gehoord worden. De drempel is voor veel jongeren nog te hoog, waardoor jongerenorganisaties – ondanks hun inspanningen om dit te doorbreken – moeite hebben om ongeziene en ongehoorde jongeren te bereiken en veel jongeren zélf zich niet aansluiten bij jongerenorganisaties.

Dit geldt zowel voor jongerenorganisaties als voor lokale initiatieven in gemeenten en andere vormen van inspraak. Het ondermijnt representatieve jongerenvertegenwoordiging, en daarmee de legitimiteit en het (politieke) draagvlak.

Op persoonlijk niveau vraagt het vaak veel van een jongere om zich bestuurlijk in te zetten. Zo is er daardoor minder tijd voor bijbaantjes. Dit verhoogt de drempel voor jongeren die naast hun studie genoodzaakt zijn om bij te verdienen om in hun levensonderhoud te voorzien. Het gebrek aan financiering staat meer diversiteit dus in de weg. Jongerenorganisaties onderschrijven bovendien de waarde van bestuurlijke functies bij het vinden van een baan en stippen aan dat dit kansongelijkheid dus in de hand werkt. Het ondermijnt de breed gedragen missie vanuit de rijksoverheid om juist de sociaaleconomische kloven te verkleinen en kansengelijkheid te vergroten.

2. INITIATIEVEN DOOR JONGEREN ZELF

/// *Jongeren helpen anderen, omdat ze dat zélf willen en belangrijk vinden. Zowel bestuurders als jongeren zelf onderschatten eigenlijk de impact van dit soort initiatieven. (bestuurslid, NJR)*

Steeds meer jongeren beginnen zelf initiatieven. Van huiswerkbegeleiding voor kinderen in kwetsbare situaties tot hulp aan ouderen in de buurt en veel meer andere creatieve projecten. Ze zijn van grote waarde voor henzelf en anderen. Jongeren doen dit vaak vanuit intrinsieke motivatie en denken niet vanuit bestaande besluitvormingsprocessen en systemen. Maar noch jongeren zelf, noch bestuurders zien de initiatieven als actieve bijdragen aan de samenleving, laat staan aan de democratie.

Jongeren willen erkend krijgen dat het ook een bijdrage aan de democratie is als ze zelf iets beginnen. Door deze maatschappelijke initiatieven te verbinden aan bestaande besluitvormingsprocessen en bestuurders, worden ze nóg nadrukkelijker gezien als bijdragen aan de democratie. Daarmee kunnen de initiatieven dus worden erkend als vormen van inspraak.

3. INSPRAAK OP LOKAAL NIVEAU

/// *Kinderburgemeesters en jongerenraden bij gemeentes worden te vaak gebruikt als symboolpolitiek. Je mag een speeltuin openen of erbij staan als Sinterklaas aankomt. Maar je moet jongeren juist op jonge leeftijd al betrekken en echt serieus nemen. (jongerenvertegenwoordiger, LAKS)*

Lokaal wordt de stem en inbreng van jongeren steeds meer erkend, zo laat het groeiende aantal kinderburchemeesters, kinderlintjes en jeugdleden zien. Dit lijkt een goede ontwikkeling. Maar uit het onderzoek van I&O Research blijkt dat de jongeren en bestuurders elkaar “niet zo goed” begrijpen. Met name op lokaal niveau lijkt een kans te liggen om deze kloof te overbruggen en de inhoudelijke verbinding tussen jongeren en bestuurders te verbeteren.

Een ruime meerderheid van bestuurders ziet de meerwaarde van structureel contact met jongeren momenteel niet. Terwijl jongeren dat wél willen. Jongeren geven aan dat ze zich vaak niet serieus genomen voelen, dat de gespreksonderwerpen doorgaans worden bepaald door bestuurders, dat ze te laat in een proces worden betrokken en bijna nooit horen wat er met hun advies is gedaan. Bestuurders op hun beurt geven toe dat het praten met jongeren vaak niet in hun DNA zit, dat ze de inhoudelijke bijdrage van jongeren aan beleidsvorming onderschatten, dat ze bang zijn om jongeren te

4. POLITIEKE JONGERENINSPRAAK

overvragen en dat ze worden gestuurd door de agenda van alledag.

Dit terwijl leren meedenken, naar elkaar luisteren, begrijpen wat er speelt, het vormen van een eigen mening, daarover praten en samen tot een beslissing komen belangrijke fundamenten zijn voor de democratie. Een goed voorbeeld van hoe dit vorm kan krijgen is de VNG Boost Week in februari 2021. Jongeren en bestuurders gingen hierbij op een open en gelijkwaardige manier met elkaar in dialoog.

*Je bent als jongerenorganisatie onafhankelijk. Als je je plannen moet overleggen met je moederorganisatie, geef je je onafhankelijkheid op.
(voorzitter politieke jongerenorganisatie)*

Bijna alle politieke partijen hebben een politieke jongerenorganisatie. Sommige geven aan zich meer 'een stroming' te voelen dan een politieke partij en minder politiek te zijn dan hun moederorganisatie. Jongeren willen zich vrij voelen om hun eigen ideeën en mening te laten horen. Dat geldt zowel voor individuele jongeren als voor jongeren binnen (politieke) jongerenorganisaties. Die laatste zijn voor hun financiering afhankelijk van een moederorganisatie. Het gevoel bestaat dat hun financiering afhankelijk is van de goedkeuring van hun plannen. Bovendien zijn er scheve onderhandelingen tussen jongerenorganisatie en moederorganisatie, én tussen politieke jongerenorganisaties onderling, over hoeveel ze uiteindelijk krijgen. Dit komt de onafhankelijkheid van de jongerenorganisatie en de ruimte om met vernieuwende en onverwachte ideeën te komen niet ten goede. Om hun onafhankelijkheid te waarborgen, is het nodig om zelfstandig te kunnen opereren. Het is dan ook noodzakelijk dat jongeren(organisaties) zelf regie voeren over structurele financiering en niet de moederorganisatie.

5. INSPRAAK IN HET ONDERWIJS

/// *Only through direct participation can children develop a genuine appreciation of democracy and a sense of their own competence and responsibility to participate. (Roger Hart)*

De eerste kansen om een gevoel van participatie en inclusie te ervaren dienen zich al aan op jonge leeftijd. Er is een groeiend aantal inspraakorganen van leerlingen op alle onderwijsniveaus.

Structurele kind- en jongerenparticipatie in het onderwijs is een efficiënte manier om participatie in de haarvaten van de democratie te krijgen. Maar het is nog lang niet de norm om leerlingen te betrekken bij de vormgeving van het onderwijs. Jongeren geven in gesprekken aan dat het gevoel van participatie en inclusie al vanaf jonge leeftijd kan worden gestimuleerd of beknot. Veel van hen ervaren de manier van lesgeven als weinig democratisch, en zeggen dat ze zich minder serieus genomen voelen omdat ze in de ogen van volwassenen 'pas net komen kijken'. Uit het I&O Research onderzoek blijkt trouwens dat jongeren aan leraren geen belangrijke rol toebedelen in de democratie.

6. AD HOC INITIATIEVEN

/// *In Noorwegen is er een ministerie voor jongeren, kinderen en familie zaken, met een afdeling jongereninspraak. Zij doen actief mee met besluitvorming en uitvoering. Dat structurele is heel goed en zorgt voor impact. Elk kwartaal kunnen relevante ministeries dan met die groep gaan zitten. (wo-student)*

In bijzondere situaties, zoals in deze coronatijd, worden jongeren gevraagd mee te denken en hun inzichten en behoeften te delen. Zo adviseerde de Jongeren Denktank Coronacrisis (JDC) het kabinet over de aanpak van de coronacrisis vanuit het perspectief van jongeren. Dit samenwerkingsverband tussen Coalitie-Y en het SER Jongerenplatform ontstond naar aanleiding van de oproep van premier Rutte aan jongeren om mee te denken en de urgentie om het draagvlak van het coronabeleid onder jongeren te vergroten.

Het voordeel van dit soort initiatieven is dat het gemakkelijk te organiseren is. De laagdrempeligheid van de app die de JDC lanceerde maakte het bijvoorbeeld mogelijk om een grote groep jongeren te bereiken. Jongeren konden gemakkelijk input leveren zonder dat zij ergens toe verplicht waren.

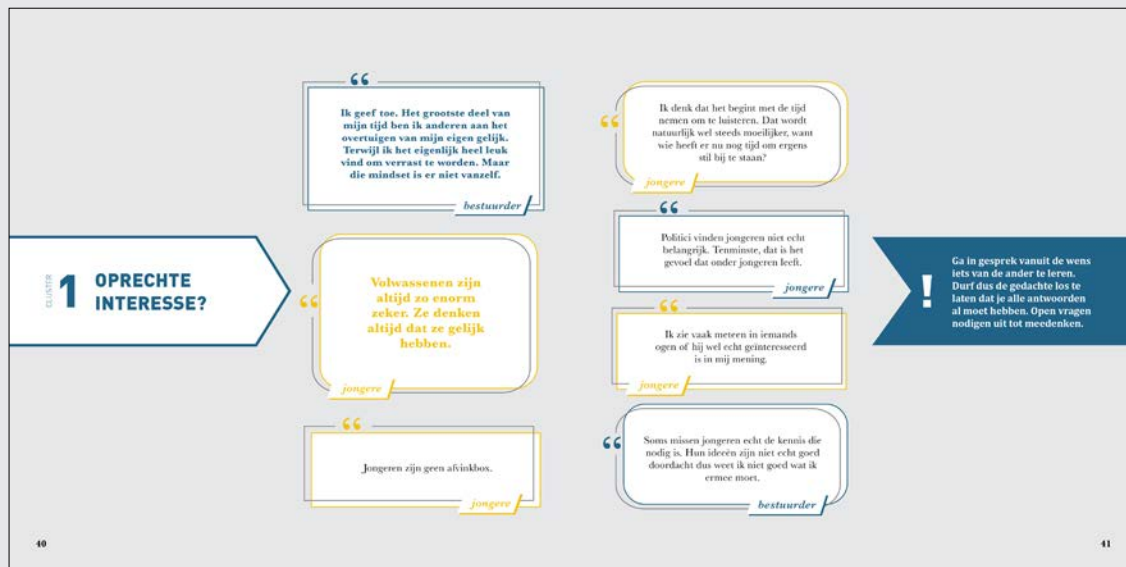
Het is interessant om in kaart te brengen welke jongeren hun ideeën hebben gedeeld om een beeld te krijgen van het bereik van een dergelijke app onder jongeren die nu niet actief hun stem laten horen. Representatieve vertegenwoordiging is ook voor ad-hoc initiatieven van belang. Ad-hoc initiatieven zijn vaak niet structureel verankerd in besluitvormingsprocessen, met als risico dat de aandacht voor jeugdparticipatie binnen het ambtelijk apparaat weer verflauwt zodra het momentum voorbij is.¹³

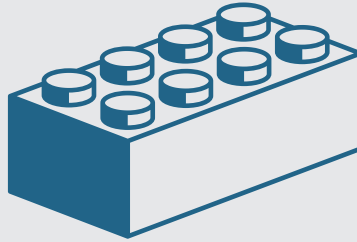
¹³ Nationaal Jeugdinstuut, *Jeugdparticipatie, daar blijven we aan werken*, 1998.

GEDEELDE FRUSTRATIES EN KANSEN

In alle gesprekken met jongeren en bestuurders komen steeds dezelfde frustraties naar boven over waarom gelijkwaardige samenwerking vaak niet (echt) van de grond komt. Door ze openlijk te delen, ontstaat bewustzijn van elkaars zienswijze en leefwereld: dit legt de basis voor wederzijds respect en vertrouwen. Zo kunnen hardnekkige frustraties worden omgezet in kansen om gelijkwaardig samen te werken.

Op de pagina's die volgen zijn quotes uit het traject opgenomen. De quotes zijn in 5 clusters ondergebracht (links op de pagina). Er volgt uit elk cluster een kans die benut kan worden (rechts op de pagina).

The ability to participate depends on a basic competence in thinking about the thoughts and feelings of others.

ROGER HART

CHILD'S PARTICIPATION: FROM TOKENISM TO CITIZENSHIP, 1992.

1 OPRECHTE INTERESSE?

“

Ik geef toe. Het grootste deel van mijn tijd ben ik anderen aan het overtuigen van mijn eigen gelijk. Terwijl ik het eigenlijk heel leuk vind om verrast te worden. Maar die mindset is er niet vanzelf.

bestuurder

“

Volwassenen zijn altijd zo enorm zeker. Ze denken altijd dat ze gelijk hebben.

jongere

“

Jongeren zijn geen afvinkbox.

jongere

“

Ik denk dat het begint met de tijd nemen om te luisteren. Dat wordt natuurlijk wel steeds moeilijker, want wie heeft er nu nog tijd om ergens stil bij te staan?

jongere

“

Politici vinden jongeren niet echt belangrijk. Tenminste, dat is het gevoel dat onder jongeren leeft.

jongere

“

Ik zie vaak meteen in iemands ogen of hij wel echt geïnteresseerd is in mijn mening.

jongere

“

Soms missen jongeren echt de kennis die nodig is. Hun ideeën zijn niet echt goed doordacht dus weet ik niet goed wat ik ermee moet.

bestuurder

!

Ga in gesprek vanuit de wens iets van de ander te leren. Durf dus de gedachte los te laten dat je alle antwoorden al moet hebben. Open vragen nodigen uit tot meedenken.

2 DUIDELIJKE VERWACHTINGEN?

“

Ik denk niet dat jongeren begrijpen hoe ingewikkeld het is om tot besluiten te komen.

bestuurder

“

Toen we heldere afspraken hadden gemaakt over ieders rol in het proces begrepen we veel beter waarom de stem van jongeren zo waardevol is.

bestuurder

“

Ik wil eigenlijk alleen nog maar meedenken als dat meerdere keren kan. Het zou helpen als we beter wisten wat ze eigenlijk van ons verwachten.

jongere

“

**We praten vaak als
alles al is bedacht.**

**Dan slaat het dus
nergens op.**

jongere

“

Het is vaak niet heel duidelijk of ik met een individuele jongere of een organisatie praat. Dan ben ik meer op mijn hoede en luister ik denk ik ook minder diep.

bestuurder

“

Gesprekken hoeven niet altijd tot resultaat te leiden. Er wordt vaak naar oplossingen gevraagd terwijl het soms gewoon nodig is om jongeren te laten spuien.

jongere

“

**Wie bepaalt eigenlijk de
onderwerpen waar we
over mogen meepraten?**

jongere

Stem duidelijk met elkaar af

- **wanneer en waarom je met elkaar wilt samenwerken.**
- **wanneer je iets van elkaar verwacht.**
- **wat er wordt gedaan met de inzichten.**

3 DIVERSE PERSPECTIEVEN?

“

Ik sta er vaak niet bij stil dat een jongere misschien niet een breed stemgeluid vertegenwoordigt.

bestuurder

“

Veel jongeren zijn wel politiek geïnteresseerd, want politiek raakt iedereen. Maar we weten niet hoe of waar we kunnen beginnen.

jongere

“

Als je het zo zegt... We praten sneller met jongeren die het hoogste woord hebben en op ons lijken. Maar hoe krijg ik connectie met jongeren die minder zichtbaar zijn, maar wel veel te vertellen hebben?

bestuurder

“

Representativiteit betekent voor mij dat er ruimte moet zijn voor elk perspectief. Dat betekent niet dat elk perspectief doorslaggevend moet zijn, maar wel dat er geluisterd wordt.

jongere

“

Bepaalde groepen worden nu niet gehoord, omdat vaak alles toch nog binnen de muren blijft van de bestuurders en wij soms niet helemaal weten wat er nou daadwerkelijk gebeurt.

Er ontbreekt vaak transparantie die denk ik wel heel belangrijk is voor vertrouwen in een democratie.

jongere

!

Ga actief op zoek naar degenen die niet op de voorgrond staan. Dat vraagt meer inspanningen maar levert ook andere inzichten op dan je gewend bent.

CLUSTER **4** DEZELFDE
TAAL?

“

Vaak gaan de ideeën van jongeren alle kanten op. Dan denk ik: help, wat moet ik daarmee?

bestuurder

“

Volwassenen willen dingen zoals het in hun tijd ging. Maar jongeren denken meer aan hoe het nu is.

jongere

“

Hoe bereikt een gemeente de jongeren? Dat is vaak lastig. Willen ze wel meedenken?

bestuurder

“

Als er in een zoomgesprek bij een jongerenorganisatie diep wordt ingegaan op de inhoud, dan haak ik af. Want als je er dan zelf niks van weet, heb je minder zelfvertrouwen.

jongere

“

Zo'n heel proces vind ik lastig om te begrijpen. Maar dat durf ik dan niet te zeggen. Ik heb dan altijd het gevoel dat ik het niet bij kan houden.

jongere

“

Soms begrijp ik gewoon niet waar iemand het over heeft.

jongere

Leg uit wat je belangrijk vindt en denk na over of de ander begrijpt wat je bedoelt.

DUURZAME GELIJKWAARDIGE RELATIE?

“

Mijn grootste frustratie als het gaat om jongereninspraak is dat jongeren ondervertegenwoordigd zijn in de politiek. Geen jongeren in de Tweede Kamer bijvoorbeeld, maar ook op lokaal niveau. Vaak is het symboolpolitiek, in plaats van onderdeel van het systeem. De inspraak is sporadisch.

jongere

“

De meeste inspraak is eerder invloed via bijvoorbeeld politieke jongerenorganisaties. En die is afhankelijk van de welwillendheid van de moederpartijen.

Er is geen duurzame manier voor jongeren om zaken op de agenda te krijgen.

jongere

“

Kritiek uiten moet ook mogen.

bestuurder

“

We moeten nog steeds op zoveel plekken onze positie bevechten.

jongere

“ Het voeren van gelijkwaardige dialoog is lastig omdat er status en machtsverschil wordt ervaren. Het is aan de ‘machtige’ partij om die ervaring bespreekbaar te maken.

Mensen spreken niet altijd (alleen) voor zichzelf, maar namens een organisatie of groter belang.

bestuurder

“

Het is lastig samenwerken als je steeds een andere jongere voor je hebt.

bestuurder

“ We moeten samen tot een juiste balans komen tussen ‘ideaalbeeld’ en ‘zo werkt het nu eenmaal! Daarvoor moet je vaker met elkaar spreken.

bestuurder

“

Jongerenparticipatie kan duurzamer en structureler. Tegelijk kan het denken in aparte doelgroepen de focus verleggen van gezamenlijke uitdagingen naar tegengestelde belangen.

jongere

Investeer vanuit intrinsieke motivatie tijd in het opbouwen van een relatie op basis van begrip, vertrouwen en gelijkwaardigheid. Dat gebeurt uiteindelijk tussen mensen, niet organisaties.

BESTUURDERS EN JONGEREN: ONDERZOEK DOOR I&O RESEARCH

Uit gesprekken met jongeren en bestuurders blijkt dat er niet één gewenste vorm van jongereninspraak is en dat jongeren heel anders denken over 'democratie' en 'representatie' dan de huidige bestuurders. Jongeren lijken zichzelf eerder als startpunt te zien; niet de democratie als geheel. Om dit op grote schaal te onderzoeken, deed I&O Research van november 2020 tot eind januari 2021 representatief kwantitatief onderzoek:

- Een representatieve groep van 3.446 jongeren (12-24 jaar) voor wat betreft de achtergrondkenmerken leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.
- 3681 bestuurders en ambtenaren op centraal en decentraal niveau.

De vragenlijst werd opgesteld op basis van de gesprekken met jongeren en bestuurders als onderdeel van het Democratie & Jongeren-proces. Zo werd het hele onderzoeksproces ook participatie in de praktijk. We lichten hieronder een aantal belangrijke uitkomsten uit.

Het onderzoek is te vinden op <https://www.ioresearch.nl/actueel/jongeren-en-bestuurders-zoek-elkaar-op-in-de-democratie/>

HOOFDVRAAG:

Hoe beleven jongeren en bestuurders de manier waarop de representatieve democratie wordt vormgegeven en in hoeverre begrijpen ze elkaar hierin?

Ruim zeven op de tien jongeren (71%) vinden het belangrijk om mee te praten in de democratie. Nog meer bestuurders vinden dit belangrijk (88%).

Democratie is...

**... meebeslissen
(over Nederland)**

**... zeggen
wat je wilt**

**... jezelf
kunnen zijn**

**... kunnen stemmen
bij verkiezingen**

Wat bestuurders denken dat jongeren vinden

Wat jongeren vinden

**JONGEREN WILLEN MÉÉR MEEBESLISSEN
DAN BESTUURDERS DENKEN**

JONGEREN WILLEN VOORAL MEEDOEN DOOR TE STEMMEN

Meedoen in een democratie, is...

... verkiezingen

Wat bestuurders denken dat jongeren vinden

... referendum

... groepsgesprekken

... meepraten via een speciale app

Wat jongeren vinden

Wie is belangrijk in een democratie?

Influencers

Wetenschappers

Leraren

Journalisten

JONGEREN VINDEN WETENSCHAPPERS BELANGRIJKER IN DE DEMOCRATIE DAN INFLUENCERS

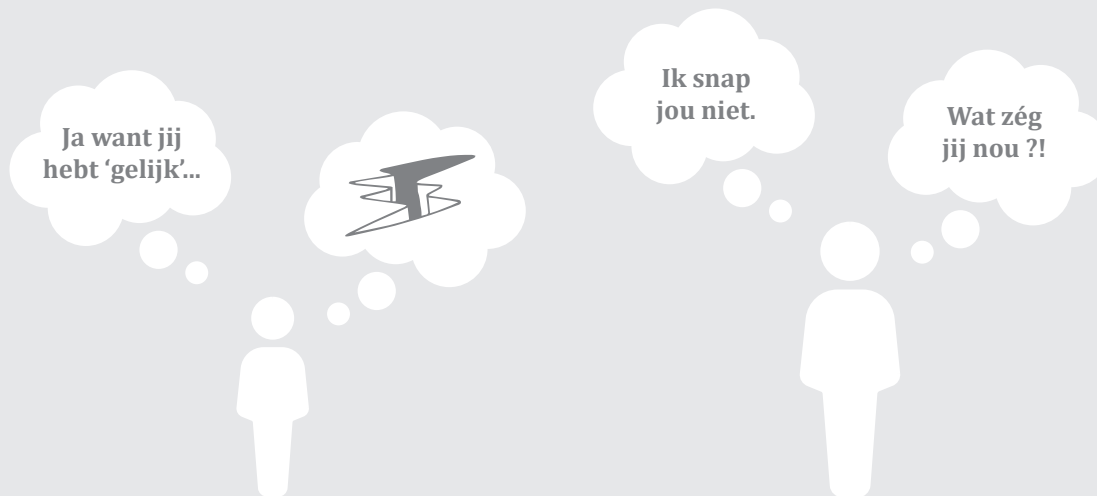

JONGEREN EN BESTUURDERS BEGRIJPEN ELKAAR 'NIET ZO GOED'

De wil om elkaar beter te begrijpen lijkt onder jongeren groter, terwijl drie op tien bestuurders wel vinden dat jongeren vanaf 16 moeten kunnen meepraten over de democratie.

Meer dan de helft van de jongeren (55%) die vinden dat jongeren en bestuurders elkaar niet (zo) goed begrijpen, verklaart dit onbegrip met de veronderstelling dat bestuurders denken dat ze altijd gelijk hebben en dat er sprake is van een generatiekloof (52%).

58% van de bestuurders denkt dat dit onbegrip komt doordat zij de taal en problematiek van jongeren niet kennen.

Jongeren en bestuurders begrijpen elkaar niet omdat...

...jongeren geen interesse hebben in de onderwerpen.

Wat bestuurders denken dat jongeren vinden

... politici lang over hun beslissingen doen.

... jongeren niet begrijpen wat politici doen.

Wat jongeren vinden

JONGEREN ZITTEN OVER HET ALGEMEEN IN HUN EIGEN BUBBEL. DUS WIJ MOETEN IN HÚN BUBBEL STAPPEN EN MET ZE IN GESPREK GAAN.

BESTUURDERS EN JONGEREN MOETEN NAAR ELKAAR TOE EN BETER UITLEGGEN

Hoe kunnen bestuurders jongeren beter begrijpen?

Bestuurders moeten uitleggen wat belangrijk voor ze is.

Wat bestuurders vinden

Wat jongeren vinden

Bestuurders moeten naar jongeren toe komen.

Bestuurders moeten jongeren vragen wat belangrijk voor ze is .

Bestuurders en jongeren hebben niet alleen moeite elkaar te begrijpen, ook spreken ze elkaar zeer weinig als het gaat om werk-gerelateerde zaken.

Hoe vaak praat u vanuit uw functie eigenlijk met kinderen of jongeren?

Leeftijd	Hoe vaak praat u vanuit uw functie eigenlijk met kinderen of jongeren?						
	> 12	Dagelijks	Wekelijks	Maandelijks	Enkele keren per jaar	+ - 1x per jaar	< 1x per jaar
> 12	5%	9%	10%	21%	7%	42%	
12-17	7%	9%	13%	25%	8%	35%	
18-20	8%	12%	17%	27%	7%	25%	
21-25	12%	20%	20%	25%	5%	14%	

uhh...

We moeten deze
gezamenlijkheid vasthouden
om dit plan naar een
hoger niveau te trekken.

We zijn nu goed op weg
dus moeten niet terugvallen.

BONDGENOTEN: VAN BIJZONDER NAAR NORMAAL

Ik hoop dat we over een paar jaar niet meer hoeven te spreken over jongerenparticipatie. We spreken toch ook niet over volwassenenparticipatie? Het is tijd dat we gaan samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. (Mannus Boote)

De inspraak van jongeren is cruciaal voor de hele samenleving. Alleen als dat oprecht wordt erkend, kan kwalitatieve en niet-vrijblijvende jongerenparticipatie op grote schaal in de praktijk worden gebracht. Maar op heel veel terreinen is dat duidelijk nog niet het geval.

Een veelgemaakte denkfout is om jongeren alleen te betrekken bij vraagstukken die hun leven aangaan. Maar wie bepaalt dat eigenlijk? Weten bestuurders wel wat jongeren zien als onderwerpen die hun leven aangaan? Of waar ze nog meer over willen meedenken en meebeslissen?

Nog steeds moeten jongeren op zoveel plekken hun plek bevechten. Jongeren hebben eigen ideeën. Maar die passen vaak niet binnen de bestaande structuren. Waar kunnen ze dan terecht? En als hun ideeën buiten bestaande agenda's vallen, wie luistert er dan?

...en als het gesprek er dan is, wordt onze mening niet echt meegenomen in de mainstream processen.

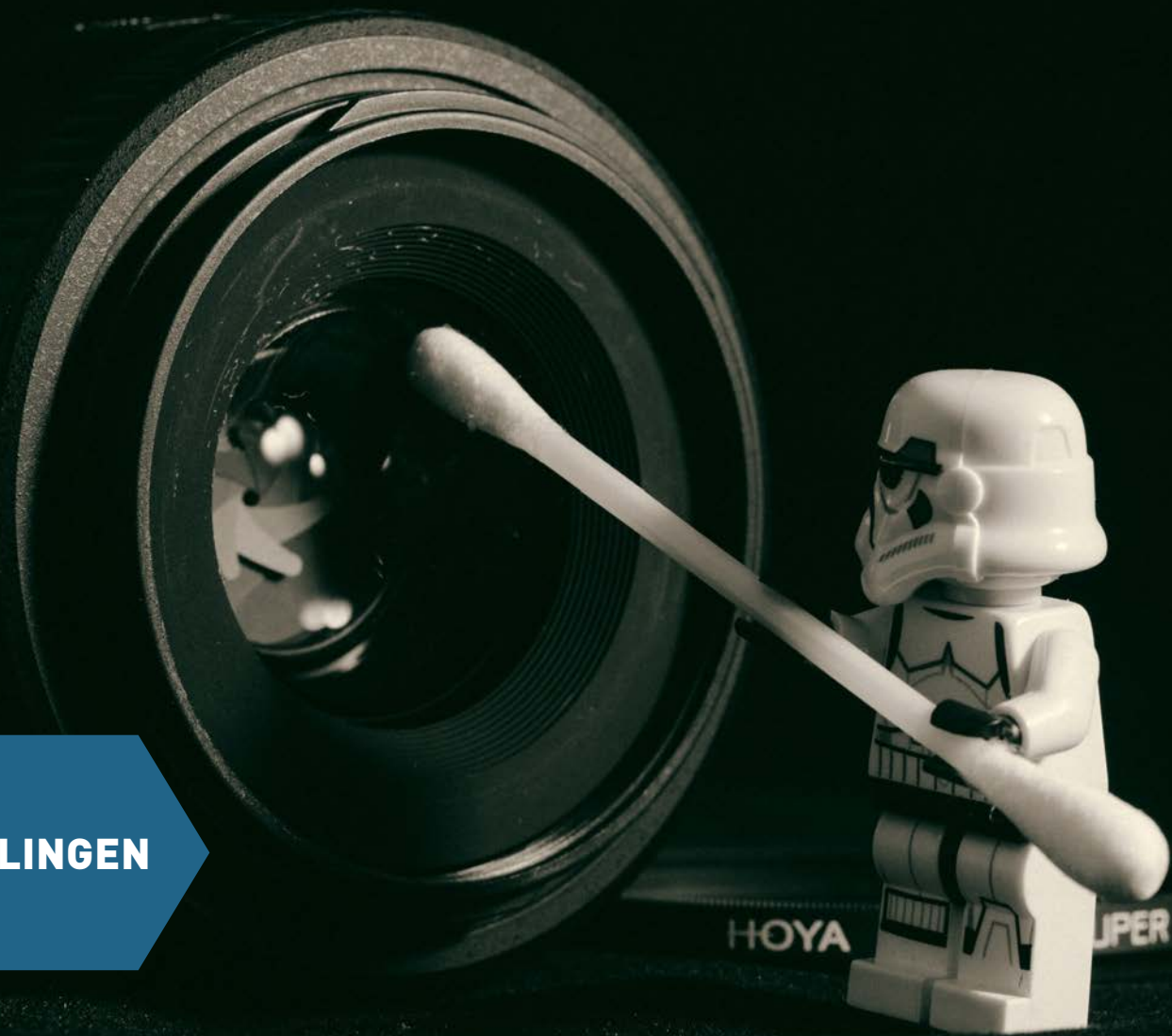
Jongerenparticipatie wordt vaak ingevuld als bijzaak. Als *afvinkbox*, zoals jongeren het noemen. Een laten-we-ook-nog-met-een-jongere-praten-moment wanneer een beslissing eigenlijk al is genomen. Dan is dus niet echt nagedacht over waaróm het perspectief van jongeren wordt gevraagd. Wordt die waarom-vraag misschien sowieso vaak overgeslagen, en luistert dat met jongeren extra nauw omdat er ook al vanuit andere leefwerelden wordt gedacht?

Het is vaak geen kwestie van onwil. Jongeren durven niet altijd aan te geven dat ze niet veel ervaring hebben, en dus niet weten hoe ze deuren precies kunnen openen. En bestuurders weten vaak simpelweg niet hoe ze op gelijkwaardige manier met jongeren kunnen samenwerken.

We denken misschien vaak dat we alles al weten, maar laten we niet vergeten hoe waardevol het is om ons te laten verrassen door de hele andere blik van jongeren. (Jetta Klijnsma)

Wanneer gevraagd wordt waarom jongerenparticipatie belangrijk is, luidt het antwoord vaak: jongeren zijn de toekomst. Maar ze zijn meer dan dat. Ze zijn nu gelijkwaardige burgers, met eigen stemgeluiden. Ook als ze zelf nog niet mogen stemmen.

AANBEVELINGEN

Er is al veel kennis over hoe jongerenparticipatie verbeterd kan worden. En er zijn veel verschillende inspraakvormen. Toch wordt kennis niet structureel in de praktijk toegepast, waardoor bestaande initiatieven niet effectief genoeg zijn. Vooruitgang leidt nog niet tot fundamentele cultuurverandering: dat de eigenheid van jongeren wordt erkend en dat bestuurders en jongeren elkaar als gelijkwaardigen zien. Implementatie van de aanbevelingen moet dit doorbreken. Ze zijn gebaseerd op perspectieven van individuele bestuurders, jongeren en formele jongerenorganisaties. Dankzij hun diversiteit en eerlijkheid is nu zichtbaar wat moet gebeuren. Dit wordt versterkt door de uitkomsten van het onderzoek van I&O Research.

Zijn er revolutionaire nieuwe ideeën ontstaan? Daar zijn we wel naar op zoek gegaan. Maar steeds weer bleek dat de prioriteit onder de jongeren

ligt bij het (ver)timmeren van de basis waarop jongerenparticipatie nú is georganiseerd. Innovatie zit hem bovenal in de implementatie van een structurele aanpak. En om óók jongeren te activeren die nu níet worden gezien en gehoord.

Door specifieke organisaties te benoemen, maken we het iedereen die aan de slag moet gaan zo gemakkelijk mogelijk. Ook de samenhang tussen de aanbevelingen is belangrijk. Want pas wanneer op alle fronten actie wordt ondernomen, krijgt jongerenparticipatie een duurzame plek in de democratie in Nederland. En worden bestuurders en jongeren échte bondgenoten.

Het vervolg is nog belangrijker dan het proces tot nu toe. Ondanks deze periode van verkiezingen is het cruciaal dat de ontstane brede Democratie & Jongeren-beweging niet tot stilstand komt.

AANBEVELING

#1

**MAAK JONGEREN-
VERTEGENWOORDIGING
DIVERSER**

PROBLEEM

Te veel jongeren denken dat inspraak niet voor hen is weggelegd. Te veel jongeren hebben er niet mogelijkheid voor, omdat ze andere prioriteiten moeten stellen. Onder bestuurders groeit het besef dat ze actiever moeten samenwerken met ongeziene, ongehoorde en ongeorganiseerde jongeren. Maar het gaat niet snel genoeg. En ze weten niet hoe ze jongeren moeten bereiken en motiveren. Jongerenorganisaties erkennen de noodzaak, maar hebben nu al te weinig tijd en middelen voor bestaande activiteiten, waardoor extra inspanningen moeilijk te realiseren zijn. De legitimiteit en het draagvlak van jongerenvertegenwoordiging staat hierdoor onder druk.

AANBEVELING

Veel meer inspanning is nodig om het gebrek aan diversiteit in jongerenvertegenwoordiging te doorbreken. Bestuurders en jongerenorganisaties moeten op grotere schaal erkennen dat diversiteit de vertegenwoordiging representatiever maakt. En dat die diversiteit hun blik op en verbinding met de samenleving verbreedt en verdiept. Er zijn voorvechters nodig onder bestuurders, jongerenorganisaties en moederorganisaties van politieke jongerenorganisaties die hier serieus werk van maken. Ook het onderwijs kan hiertoe bijdragen, door juist ook kinderen die van nature minder op voorgrond treden te stimuleren om van zich te laten horen.

/// We moeten voorkomen dat we blijven praten over jongeren zonder representatieve jongeren. Als de bestuurlijke jongerenelite aan het woord blijft, ligt het risico op de loer dat we niet genoeg kunnen inleven in de grootste maatschappelijke problematiek.

/// "Veel jongeren zijn wel politiek geïnteresseerd, want politiek raakt iedereen. Maar ze weten niet hoe of waar ze kunnen beginnen.

ACTIE

*Onder meer deze acties brengen
aanbeveling #1 in praktijk:*

Analyse

a) Een gedegen probleemanalyse samen met ongehoorde jongeren moet boven water krijgen waarom diversiteit nog niet lukt. Door de uitkomsten van zo'n analyse te verbinden aan goede voorbeelden op lokaal, regionaal, landelijk en internationaal niveau ontstaat de basis voor een inclusieve aanpak. Die moet vervolgens worden gedeeld met alle relevante partijen, die hier op hun eigen manier mee aan de slag kunnen.

b) Bestaande initiatieven moeten zelf hun blinde vlekken in kaart brengen: welke perspectieven missen er? Aan de hand van de voorgenoemde probleemanalyse kan gerichte actie worden genomen voor inclusieve jongerenvertegenwoordiging.

c) Analyseer goede voorbeelden, zoals het Waterschap-model. Belangengroepen hebben daar bepaalde zetels, de overige plekken worden verdeeld aan de hand van stemmen. Samen vormen zij het algemeen bestuur. Dit model zorgt ervoor dat een diverse groep van perspectieven vertegenwoordigd wordt.

Activatie

d) Jongerenorganisaties en bestuurders kunnen actief op zoek gaan naar tegengeluid en nieuwe perspectieven, door contact te leggen met bestaande (jongeren)organisaties die wél met de individuele jongeren werken wiens stem vaak nog mist. Zoek hiervoor ook samenwerking met jongerenwerkers en buurthuizen.

e) Stel op basis van de analyse een plan op dat is gericht op het vergroten van toegankelijkheid voor en bereik van ongehoorde en ongeorganiseerde jongeren.

f) Breng het thema democratie dichter naar de leefwereld van jongeren. Enthousiasmeer en activeer ze door met toegankelijk taalgebruik de breedte van het thema politiek te laten zien, inclusief 'kleinere' alledaagse thema's en praktijkvoorbeelden uit verschillende beroepsgroepen.

Communicatie

g) Zorg dat jongeren en bestuurders toegang hebben tot actuele kennis over inclusieve participatie. Kennis die hen ondersteunt om jongerenparticipatie diverser te maken. Denk aan goede voorbeelden, tools, instrumenten en geleerde lessen. De uitkomsten uit de analysepunten die hierboven genoemd staan leveren hiertoe waardevolle input.

h) Maak gebruik van social media, bestaande jongeren-netwerken, scholen en opleidingen om de bekendheid van bestaande jongerenorganisaties te vergroten. Maak jongeren landelijk deelgenoot en enthousiasmeer ze met heldere informatie over de missie en uitgangspunten van een initiatief waar je ze bij wilt betrekken.

i) Bestuurders kunnen goede ervaringen delen rondom het bereiken van ongeziene, ongehoorde en ongeorganiseerde jongeren.

j) Geef jongeren die zich inzetten voor de samenleving publieke erkenning. Laat zien dat iedereen zich op een eigen manier kan inzetten. Door het niet te ingewikkeld te maken, zullen verschillende jongeren zich sneller geroepen voelen om ook van zich te laten horen.

Kom in actie!

Individuele jongeren, NJR en alle andere jongerenorganisaties en initiatieven, jongerenwerkers en buurthuizen, bestuurders (gemeenten, provincies, landelijk)...

AANBEVELING

#2

LEG VERBINDING TUSSEN JONGERENINITIATIEVEN EN BELEID

PROBLEEM

Noch jongeren zelf, noch bestuurders (h)erkennen initiatieven die jongeren zélf (willen) starten als een vorm van inspraak in de democratie. Er is onvoldoende kennis onder bestuurders en jongeren over verschillende vormen van jongereninspraak. Hierdoor weten ze niet dat jongeren op meerdere manieren willen en kunnen bijdragen aan de gemeenschap en de democratie. Bestuurders vullen te vaak voor jongeren in hoe inspraak tot stand moet komen en vorm moet krijgen. Dit is vaak demotiverend, juist ook voor jongeren die denken dat inspraak niet voor hen is.

Kom in actie!

Ongeorganiseerde jongeren, ministeries van BZK, OCW en VWS, NJR, jongereninitiatieven, VNG en individuele gemeenten...

AANBEVELING

Er moeten innovatieve manieren en middelen worden gevonden om de opstart van eigen initiatieven van jongeren te stimuleren. En om ze te verbinden aan plekken en processen van beleidsvorming en besluitvorming. De regie van jongeren zelf en eigenheid van het initiatief moeten voorop blijven staan. De oproep aan bestuurders is om actief verbinding te zoeken met individuele jongeren en jongerenorganisaties over hún initiatieven. En aan jongeren met een initiatief om contact te zoeken met burgemeesters, wethouders en gemeenteraadsleden en landelijk met ministeries. Doel is om vanuit eigen rollen nauwer samen te werken aan het versterken van de democratie.

/// Onderschat de waarde en bijdragen
/// van jongeren nooit.
/// (Eelco Eerenberg, wethouder Utrecht)

ACTIE

*Onder meer deze acties brengen
aanbeveling #2 in praktijk:*

Analyse

- a)** Selecteer een aantal jongereninitiatieven die (nog) niet verbonden zijn aan overheden of andere organisaties om pilots mee te starten.
- b)** Geef zowel jongeren als bestuurders een leerkader mee. Doel hiervan is om de geleerde lessen rondom de samenwerking en het wederzijds begrip tussen jongeren en bestuurders op een eenduidige manier te verzamelen, te analyseren en hieruit lessen te trekken.
- c)** Breng de impact van het jongereninitiatief zo concreet mogelijk in kaart om aan te tonen dat jongereninitiatieven dankzij een bescheiden (extra) financiële ondersteuning veel impact hebben op de gemeenschap en de democratie.
- d)** Onderzoek aan de hand van de pilots welke (infrastructurele) randvoorwaarden nog ingevuld moeten worden om jongeren structureel bij het overheidsbeleid te betrekken.

Activatie

- e)** Start pilots met verschillende bestaande jongereninitiatieven. Stel hiervoor een bescheiden budget beschikbaar. Zo kunnen jongeren de extra stappen zetten die nodig zijn om na te denken over hoe het initiatief bijdraagt aan de democratie, en om actief verbinding op te zoeken met bestuurders om samenwerking te verkennen.
- f)** Zoek als jongere toenadering tot een overheid op lokaal, provinciaal en/of landelijk niveau om samenwerking te onderzoeken.
- g)** Maak gebruik van bestaande initiatieven die dit proces kunnen ondersteunen zoals Erasmus+ en het European Solidarity Corps.^{14,15}

---

14 <https://www.erasmusplus.nl/subsidie/jeugd-jongerenwerk/mogelijkheden/mobiliteit/jongerenparticipatie>

15 <https://www.europeansolidaritycorps.nl/>

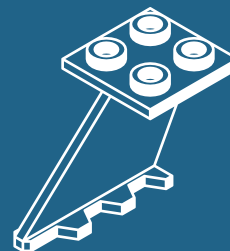
Communicatie

g) Deel de geleerde lessen van de samenwerking met (politieke) jongerenorganisaties op landelijk niveau om zo bij te dragen aan meer verbinding tussen jongeren onderling: ongehoorde en ongeorganiseerde jongeren én formele jongerenorganisaties.

h) Jongeren en bestuurders delen geleerde lessen uit de pilots via hun eigen kanalen en kennisplatforms. Zo agenderen de pilots het belang van de eigenheid van jongereninitiatieven, en de erkenning ervan als vorm van inspraak.

i) Publiekelijke erkenning en waardering vanuit bestuurders van jongereninitiatieven dragen ertoe bij dat jongeren zich serieus genomen voelen en kunnen andere jongeren aansteken om ook in actie te komen.

j) Zorg dat actuele kennis beschikbaar is voor jongeren die een initiatief willen starten en al met een initiatief aan de slag zijn, die hen ondersteunt om er een kwalitatieve invulling aan te geven. Bied actuele kennis aan bestuurders over hoe zij jongereninitiatieven kunnen stimuleren en ondersteunen.

Jongeren
zijn de experts van
hun belevingswereld.

JESSE WIJLHUIZEN
CNV JONGEREN

#3

CREËER RUIMTE VOOR STRUCTURELE DIALOOG TUSSEN JONGEREN EN BESTUURDERS

PROBLEEM

Er bestaat een kloof tussen de leefwerelden, wensen en behoeften van jongeren en die van bestuurders. Contact is te incidenteel en vrijblijvend en ontstaat vaak pas als er problemen zijn. Bestuurders zien de meerwaarde niet, weten niet hoe ze jongerenparticipatie goed moeten faciliteren en nemen er niet de tijd voor om elkaar te begrijpen. Jongeren voelen zich vaak niet serieus genomen. Jongereninspraak mist verankering in lokale, provinciale en landelijke besluitvormingsprocessen. Ook zijn er geen instrumenten om voortgang te meten en inspraak te formaliseren. Er is nog geen duidelijkheid over het precieze doel, de methode en de eigenaar van de generatietoets die in ontwikkeling is. Voorvechters van structurele samenwerking zijn nog te versnipperd bezig.

AANBEVELING

Structurele, open en gelijkwaardige dialoog tussen jongeren en bestuurders is op alle plekken van besluitvorming hard nodig om de bestaande kloof en vrijblijvendheid van jongerenparticipatie te doorbreken. Dit moet blijvend worden ingericht; niet alleen om problemen te bespreken. Ook zijn een actieve houding en werkwijze nodig om ook jongeren te bereiken die niet vanuit zichzelf ontstaan om in gesprek te gaan. Jongerenwerkers en buurtinitiatieven kunnen (ongehoorde) jongeren faciliteren in de verbinding met bestuurders. Zorg ervoor dat zowel jongeren als bestuurders gespreksonderwerpen kunnen bepalen. Wees helder naar elkaar over verwachtingen en maak afspraken over concrete vervolgcacties. Intrinsieke motivatie van zowel bestuurders als jongeren is een belangrijk uitgangspunt.

/// *We kunnen niet verwachten dat bestuurders en ambtenaren weten hoe we jongerenparticipatie kunnen bewerkstelligen. Een handleiding zou niet, of niet alleen, iets op papier moeten zijn. Stuur ambtenaren op cursus. (bestuurder)*

/// *Betrek bestuurders die de noodzaak van jongereninspraak inzien en begeleid hen om ook een goed aanspreekpunt te zijn voor jongeren en andere bestuurders. (jongere)*

ACTIE

Onder meer deze acties brengen aanbeveling #3 in praktijk:

Analyse

- a)** Breng bestuurders (lokaal en landelijk) in kaart die aan de slag willen gaan met structurele, niet-vrijblijvende dialoog met jongeren. Deze groep koplopers kan worden aangevoerd door Eelco Eerenberg, wethouder in Utrecht en initiatiefnemer van de VNG Boost Week in februari 2021.
- b)** Breng een divers netwerk van jongeren (uit bestaande jongerenorganisaties en individuele jongeren) in kaart dat organisatie-overstijgend aan de slag wil gaan.
- c)** Breng jongerenwerkers, buurthuizen en andere buurtinitiatieven in kaart die een verbindende rol kunnen spelen voor structurele dialoog.
- d)** Breng in kaart welke instrumenten bijdragen aan structurele dialoog *met* en inspraak *van* jongeren. Zoek verbinding met degenen die bezig zijn met de generatietoets. Wees helder over het probleem waarvoor eventuele instrumenten, inclusief de toets, een oplossing vormen: Doordenk wie de onderwerpen van de toets bepaalt en waarom. Zorg dat de toets geen bureaucratisch vinkje wordt. Stel vast wie de eigenaar of afzender wordt van de generatietoets.

Activatie

- e)** Breng een informeel 'Bondgenotennetwerk' van bestuurders en jongeren samen om concrete gezamenlijke doelstellingen af te spreken. Werk samen met bestaande jongerenorganisaties om elkaar te versterken en overlap te voorkomen.
- f)** Organiseer jongerenvertegenwoordiging als onderdeel van de formele overlegstructuur in gemeenten en provincies. Ontsluit financieringsmogelijkheden voor participatie-initiatieven vanuit jongeren zelf, zoals gemeentegelden die zijn vrijgemaakt voor jongereninitiatieven in het kader van corona.
- g)** Creëer onafhankelijke (digitale) plekken waar bestuurders en diverse jongeren de ruimte hebben om te oefenen in dialoog, elkaar echt te leren kennen en in openheid en veiligheid hulpvragen te kunnen delen.

Communicatie

- h)** Draag goede voorbeelden van niet-vrijblijvende jongerenparticipatie actief en op aansprekende manier uit en deel daarin geleerde lessen vanuit jongeren en bestuurders.
- i)** Maak structurele dialoog onderdeel van verkiezingsprogramma's, wellicht gekoppeld aan de coronacrisis die de urgentie voor jongereninspraak vergroot.
- j)** Zorg dat er actuele kennis beschikbaar is over structurele participatie die zowel jongeren als bestuurders ondersteunt in het vormgeven van een structurele dialoog. De kennis die wordt opgehaald uit de analyse en activatie kan hier goed voor worden benut.
- k)** Maak praktijkgerichte dialoogtraining met jongeren (met als sub-expertise dialoog met kinderen vanaf 10-12 jaar) onderdeel van bestaande leiderschaps- en communicatietrainingen van bestuurders.

Kom in actie!

Individuele jongeren, NJR, NJi, bestuurders (gemeenten, provincies, landelijk), VNG, jongerenwerkers, buurthuizen en andere initiatieven die met jongeren werken...

#4

WAARBORG DUURZAME FINANCIERING JONGERENPARTICIPATIE

PROBLEEM

Huidige financiering van jongeren die werkzaam zijn op het gebied van jongerenparticipatie is ontoereikend in kwaliteit en kwantiteit. Versnippering, gebrek aan transparantie en gebrek aan eigen middelen belemmeren de diversiteit, onafhankelijkheid en gelijke kansen van jongeren om zich in te zetten voor jongerenparticipatie die de Nederlandse democratie versterkt. Nederland ontbreekt op de lijst van OESO-landen met een goed functionerende nationale jeugdstrategie.¹⁶

AANBEVELING

Structurele, onafhankelijke, transparante en toereikende financiering van inspanningen van jongeren die jongerenparticipatie in de praktijk brengen is urgent. Dit is nodig voor jongerenverbanden en -initiatieven op nationaal, provinciaal en lokaal niveau, incidentele aanvragen op projectbasis voor jongeren met een goed plan en jongeren met een bestuurlijke functie. Laat de tijdelijke werkgroep Financiering Democratie & Jongeren die uit dit proces is ontstaan samen met een aantal bestuurders naar hun keuze een visie en financieringsaanpak ontwikkelen onder leiding van een onafhankelijke procesbegeleider die door de Werkgroep wordt bepaald. De ministeries van BZK, OCW en VWS zetten zich ervoor in om dit plan bij de start van het nieuwe kabinet te agenderen en samen verder uit te werken. Op basis van goede voorbeelden uit het buitenland wordt de Werkgroep aangespoord om alle mogelijke financieringsbronnen in kaart te brengen en daarop een advies uit te brengen.

/// *Bij landelijke jongerenorganisaties blijft het vaak een elitebaantje, omdat jongeren die het minder breed hebben het niet kunnen betalen. (bestuurslid politieke jongerenorganisatie)*

---

¹⁶ OESO staat voor Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. Het is een samenwerkingsverband van 36 landen, gericht op het bestuderen van sociaal en economisch beleid en het oplossen van gezamenlijke problemen.

ACTIE

Onder meer deze acties brengen aanbeveling #4 in praktijk:

Analyse

a) Start een grondig onderzoek naar goede voorbeelden van financiering in andere landen zoals Noorwegen en Zweden. Zoek hierin verbinding met de OESO en internationale jongerenorganisaties waarmee al wordt samengewerkt.

b) Onderzoek of financiering en vertegenwoordiging van jongeren kan worden vastgelegd in de wet. Zoek hierin verbinding met het Nji.

Activatie

c) Maak huidige formulieren voor subsidieaanvragen bij overheden en fondsen laagdrempelig voor jongeren.

d) Ontwikkel samen met jongeren en bestuurders een creatief financieringsplan, inclusief heldere en eerlijke criteria en aanpak van de toekenning van gelden.

e) Ga het gesprek aan met de Tweede Kamer over bestaande toekenning van financiële middelen en neem dit mee in het plan.

f) Bespreek op rijksniveau het financieringsplan en financiering voor tenminste de eerste vijf jaar. Zoek hierin samenwerking met alle ministeries die werk-

zaam zijn op het gebied van jongerenparticipatie, zodat versnippering wordt gestroomlijnd ten dienste van de duurzame financiering.

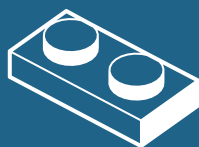
g) Ontwikkel een breed gedragen campagne richting verschillende partijen om bij te dragen aan de financieringsaanpak.

Communicatie

h) Ga in gesprek met moederorganisaties van politieke partijen over het belang van onafhankelijkheid.

Kom in actie!

Tijdelijke werkgroep Financiering
Democratie & Jongeren, VNG, Ministeries
van BZK, OCW en VWS, fondsen...

Bestuurders geven ons nu vaak het gevoel dat ze altijd beter weten hoe het echt zit. We worden vol waardering bekeken als we even mogen meepraten en er een foto wordt gemaakt. We worden geprezen om onze creatieve ideeën. Maar als we de deur uit zijn, verdwijnen die vaak in de prullenbak. Want eigenlijk zat niemand te wachten op onverwachte meningen.

Nú is het moment om echt samen te werken om Nederland beter te maken. Niemand kan blijven doorgaan op de oude manier.

Samen rebellen zijn. Dat wil toch iedereen?

KOEN TUIN

BESTUURSLID NATIONALE JEUGDRAAD

AANBEVELING

#5

**INTEGREER
JONGERENPARTICIPATIE
IN HET ONDERWIJS**

PROBLEEM

Het gevoel van participatie en inclusie ontstaat al in de jonge levensjaren. De kennis van gerenommeerde hoogleraar Micha de Winter dat men burgerschap ‘niet kan leren, maar moet ervaren’ wordt niet stelselmatig toegepast. Er wordt nog niet op alle niveaus erkend dat een participatieve manier van werken een positieve impact heeft op hun motivatie en daarmee ook op de onderwijsbeleving van leerkrachten. Leerlingen willen op aansprekende manier werken aan thema’s zoals burgerschapsvaardigheden, maatschappelijke toerusting en reflectie op actualiteit. Jongerenorganisaties zoals LAKS en LSVB worden steeds structureler gehoord. Maar de zoektocht naar beter onderwijs wordt vaak vooral op bestuurlijk niveau besproken; er is geen breedgedragen erkenning van de gelijkwaardige rol van leerlingen vanuit hun ervaringsdeskundigheid. Laat staan dat dit overal in de praktijk wordt gebracht. Dit is een gemiste kans om een basis te leggen van een participatieve mindset van jongeren die hen motiveert om van zich te laten horen.

/// Bij landelijke jongerenorganisaties blijft het vaak een elitebaantje, omdat jongeren die het minder breed hebben het niet kunnen betalen. (bestuurslid politieke jongerenorganisatie)

AANBEVELING

Er is brede erkenning nodig dat structurele participatie van kinderen en jongeren in de vormgeving van hun onderwijs belangrijk is. Voor hun ontwikkeling van burgerschapsvaardigheden, en voor hun ervaring van democratische waarden zoals rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid. Alle spelers in het onderwijs moeten zich bewust zijn van de gelijkwaardige ervaringsdeskundigheid van jongeren, en dus van de noodzaak om betekenisvolle zeggenschap van leerlingen te vergroten. Als we actief burgerschap willen stimuleren, moeten kinderen vanaf jonge leeftijd leren wat het is om op constructieve manier van zich te laten horen. Bijvoorbeeld door niet alleen beoordeeld te worden, maar ook te delen wat zij van leerkrachten en hun wijze van lesgeven vinden. Door jongerenparticipatie structureel te implementeren op alle plekken van het onderwijs, krijgen jongeren het gevoel van participatie van jongs af aan mee. Dit motiveert hen om zich gelijkwaardig onderdeel van de samenleving te voelen. Docenten leren op hun beurt van de creativiteit en denkkraft van leerlingen.

ACTIE

Onder meer deze acties brengen aanbeveling #5 in praktijk:

Analyse

a) Verzamel wetenschappelijk onderzoek en goede praktijkvoorbeelden van kind- en jongerenparticipatie in het onderwijs wereldwijd. Deze mapping helpt om de randvoorwaarden van gelijkwaardige, niet-vrijblijvende kindparticipatie in de onderwijscontext op te stellen.

b) Ontwikkel een landelijke pilot ‘onderwijsinnovatie door kindparticipatie’, met als uitgangspunt om kinderen en volwassenen binnen het ecosysteem van de school als gelijkwaardige partners te laten werken aan thema’s als de relatie tussen leerling en leraar, motivatie, veiligheid en autonomie. Zorg voor wetenschappelijke monitoring van deze pilot.

Activatie

c) Train schoolbesturen, schoolleiders, docenten en andere spelers in de school(omgeving) om kind-en jongerenparticipatie concreet vorm te geven.

d) Zorg dat leerlingenraden een structurele en gelijkwaardige plek krijgen in de besluitvorming binnen scholen en dat adviezen niet-vrijblijvend zijn. Zo ervaren leerlingen dat ze daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen op hun onderwijs.

e) Maak verschillende gradaties en vormen van inspraak bespreekbaar op school en breng daarin de dialoog op gang over de inspraakcultuur op school.

f) Zorg voor inspirerend burgerschapsonderwijs, waarbij kinderen worden geactiveerd om hun eigen mening en ideeën te ontwikkelen en uiten, en ze dialoogvaardigheden onder de knie krijgen.

g) Zoek in het onderwijs verbinding met jongerenorganisaties, zodat die meer toegang krijgen tot het onderwijs om jongeren te enthousiasmeren voor jongerenparticipatie. Peer-to-peer learning is een bewezen succesvolle pedagogische aanpak.

h) (Politieke) jongerenorganisaties kunnen met financiering vanuit de overheid een a-politieke “brigade” opzetten van jongeren die scholen willen bezoeken, om andere jongeren te enthousiasmeren voor jongerenparticipatie in de democratie. Zoek verbinding met bestaande jongereninitiatieven die werkzaam zijn in het onderwijs en breder in de samenleving.

i) Ontwikkel samen met kinderen en jongeren activerend en aansprekend lesmateriaal gericht op burgerschap en democratie, met een focus op participatie en activatie.

Communicatie

j) Maak het vak kind-en jongerenparticipatie vast onderdeel van alle lerarenopleidingen en zorg naast wetenschappelijke kaders ook voor praktijkoefeningen.

k) Bouw aan een internationaal netwerk van practioners in kind- en jongerenparticipatie, gericht op kennisdeling, agendering en samenwerking.

l) Zorg dat onderwijsprofessionals toegang hebben tot actuele kennis over participatie in het onderwijs en de rol die zij kunnen spelen in het bevorderen daarvan.

Kom in actie!

Lerarenopleidingen, schoolbesturen, docenten, leerlingenraden, studentenraden, individuele leerlingen, ministerie van OCW, PO-Raad, VO-Raad, MBO-Raad, LAKS, LSVb, JOB MBO, ProDemos, Kinderombudsman...

AANBEVELING

6

**ONTWIKKEL EEN LANDELIJK
DIGITAAL PODIUM
JONGERENPARTICIPATIE**

PROBLEEM

Er ontbreekt een gezamenlijke digitale plek met informatie en ervaringen waarvan bestuurders en jongerenorganisaties zich samen eigenaar voelen. Het is nodig zichtbaar te maken waar en hoe samenwerking tussen bestuurders en jongeren(organisaties) in de praktijk verloopt. Veel bestuurders geven aan niet te weten waar ze terecht kunnen voor inspiratie, raken verstrikt in de versnippering van jongerenorganisaties en vinden steeds het wiel weer uit. Een compleet overzicht moet duidelijk maken wat er nu waar gebeurt, waar verbinding mogelijk is, wat geleerde lessen zijn en waar kansen voor verbetering liggen. De gezamenlijkheid van alle jongerenorganisaties en toegankelijkheid naar niet-georganiseerde jongeren vraagt ook om een plek van verbinding.

AANBEVELING

Ontwikkel een onafhankelijk landelijk digitaal podium voor de samenwerking tussen bestuurders en jongeren op het gebied van jongerenparticipatie. Het podium dient zich in eerste instantie te richten op bestuurders, op lokaal, provinciaal en landelijk niveau. Ontwikkel het samen met jongeren en bestuurders op basis van hun behoeften. Zet het zo op dat het op basis van behoeften en wensen kan worden uitgebreid. Zorg voor goede afstemming met relevante jongerenorganisaties en bestaande platforms/websites, om overlap te voorkomen.

/// *Om antwoord te geven op de vraag 'op welke plekken er nu nog geen inspraak plaatsvindt waar dat wel zou moeten', moet er eigenlijk in kaart gebracht worden wat er allemaal is. Niet iedereen is op de hoogte van wat er in de omgeving gebeurt en wat er allemaal al voor goede initiatieven zijn. (bestuurslid, LAKS)*

ACTIE

Onder meer deze acties brengen aanbeveling #6 in praktijk:

Analyse

- a)** Maak een inventarisatie van huidige voorbeelden van jongereninspraakprocessen die inclusief, structureel en niet-vrijblijvend zijn.
- b)** Maak de verhoudingen tussen jongereninitiatieven op verschillende niveaus (lokaal, provinciaal, landelijk) inzichtelijk.
- c)** Creëer overzicht van relevante besluitvormingsprocessen. Waar in het proces zijn jongeren nu (structureel) aangehaakt, op welke manier, en welke rol spelen zij in het besluitvormingsproces? Op basis van dit overzicht kunnen gemiste kansen worden geïdentificeerd, waar jongeren en bestuurders elkaar structureel kunnen versterken.
- d)** Breng in kaart hoe wetsvoorstellen tot stand komen. Welke stappen zijn daarvoor nodig en waar in het proces kan invloed worden uitgeoefend?

Activatie

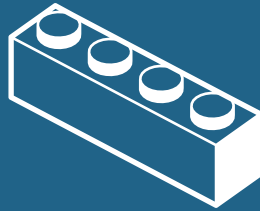
- e)** Laat jongeren observaties en vragen over initiatieven delen, zodat bestuurders vanuit de praktijk het onderscheid leren herkennen tussen échte en vrijblijvende participatie.

Communicatie

- f)** Ontwikkel een communicatiestrategie om bestuurlijke voorlopers van jongerenparticipatie op het podium te profileren (via tekst en vooral ook video). Haak aan bij het Bondgenoten Netwerk (zie aanbeveling 3). Zorg voor een waarachtige uitstraling en breng de échte verbinding tussen jongeren en bestuurders in beeld.

Kom in actie!
Ministerie van BZK, VNG,
NJR en andere jongeren-
organisaties, Nji

Burgerschap
kun je niet leren.

Dat moet je ervaren.

MICHA DE WINTER
HOGLERAAR PEDAGOGIEK

JONGEREN EN BESTUURDERS BOUWEN SAMEN: PRAKTISCHE HANDLEIDING

Deze handleiding is tot stand gekomen vanuit de samenwerking tussen VNG, NJR, Nji, het ministerie van BZK en Number 5 Foundation tijdens het Democratie & Jongeren-proces. Corona maakte de urgentie van dialoog tussen bestuurders en jongeren groter. Zo ontstond het idee van de VNG-Boostweek op initiatief van de VNG-werkgroep onder leiding van burgemeester Depla van Breda en Eelco Eerenberg, wethouder van Utrecht. De handleiding is gebruikt voor de dialogen die in tientallen gemeenten plaatsvonden tijdens deze week (1-4 februari 2021). Dank aan alle jongeren, organisaties, bestuurders en wetenschappers wiens geleerde lessen hierin zijn verwerkt.

STAP 1 PROCES

1. DOEL VAN INSPRAAK

Inspraak is geen snelle afvinkbox. Het begint ermee dat alle betrokkenen zich bewust zijn van de beperking van hun eigen perspectieven. Met de acceptatie dat niemand het antwoord heeft om een vraagstuk te bevatten, laat staan oplossen. Met de realisatie dat inspraak alleen zinvol is als proces en inhoud hand in hand gaan.

Ontwerp het proces zoveel mogelijk met jongeren, anders gaat het bij de start al mis met hun motivatie en gevoel van gelijkwaardigheid. In dat opzicht is een inclusief ontworpen proces ook al een uitkomst van inspraak.

Vragen om het doel van het proces van jongereninspraak helder te krijgen:

- Waarom wil je de inzichten van jongeren horen?
- Wil je écht weten wat er bij jongeren speelt en wat hun behoeften nu zijn?
- Wil je begrijpen hoe ze zich voelen over de coronamaatregelen?
- Heb je een echte hulpvraag over een maatschappelijk vraagstuk waar je hen bij wil betrekken?
- Zoek je naar draagvlak van bestaand (corona)beleid of -maatregelen?
- Heb je al een oplossing bedacht en zoek je naar een creatieve invulling ervan?
- Hoe betrek je jongeren bij het ontwerp van het inspraakproces?
- Waar sta je in beleids- en besluitvorming? In het begin, midden of einde?
- Hoe ga je huidige beleids- en besluitvorming aanpassen op basis van opgedane inzichten?
- Zijn er jonge ambtenaren die de brug kunnen slaan tussen jongeren en besluitvormers?
- Hoe en door wie worden geleerde lessen en opbrengsten van het inspraakproces vastgelegd?
- Hoe bespreek je wat de dialoog (persoonlijk) met betrokken besluitvormers en jongeren doet?
- Hoe en wanneer bespreek je verwachtingen van jongeren over het proces en ieders rol?
- Is er bijvoorbeeld financiële compensatie voor hun tijd? Wat heeft iedereen nodig om zich mede-eigenaar te voelen van het proces?

2. GESPREKSONDERWERPEN EN (HULP)Vragen

Inspraak organiseren vraagt om oprechte nieuwsgierigheid en transparantie van ieders intentie. Gelijkwaardigheid betekent dat de gespreksonderwerpen voor alle betrokkenen relevant en duidelijk zijn. Hoe opener de formulering, hoe meer ruimte voor nieuwe inzichten en betekenisvolle dialoog. Stel jezelf onderstaande vragen om de gespreksonderwerp(en) en (hulp)vragen te formuleren, zodat besluitvormers én jongeren zich kunnen vinden in de gekozen onderwerpen:

Gespreksonderwerpen die bestuurders aandragen:

- Voor welk onderwerp wil je nieuwe inzichten krijgen en waarom dat onderwerp?
- Heb je het onderwerp geformuleerd vanuit het perspectief van de mensen om wie het gaat? Of is het geformuleerd vanuit de beleidsmakers? Begrijpt iedereen wat het probleem is?
- Heb je concrete vragen aan jongeren, zoals ‘wat heb jij nodig, wat zou jou helpen, wat mis je?’
- Hebben de jongeren voldoende informatie over het vraagstuk zonder dat er wordt gestuurd op een bepaalde denkrichting?

Gespreksonderwerpen die jongeren aandragen:

- Weet je of jongeren zelf onderwerpen willen bespreken? Zijn er misschien onderwerpen uit een peiling gekomen?
- Heb je jongeren gevraagd of zij onderwerpen willen bespreken?

3. MOTIVATIE EN DRAAGVLAK

Duurzame inspraak vraagt erom dat alle betrokkenen blijvend gemotiveerd zijn: dat niemand het “erbij” doet en het in de organisatie geborgd is. Dit vraagt om bestuurlijk commitment, ambtelijk mandaat, ruimte, tijd en middelen. Organiseer jongereninspraak als een inclusieve beweging die onderdeel wordt van de cultuur, denkprocessen, beleidsvorming en besluitvorming. Neem de motivatie van jongeren niet voor lief en schep de setting dat ze het echt leuk blijven vinden. Het kost hen ook tijd en energie. Laat ze weten waarom je blij bent met hun inzichten en hoe hun inzichten voor verandering zorgen. Dit kan iets concreets zijn, maar ook dat ze ervoor gezorgd hebben dat volwassenen echt anders naar een onderwerp hebben leren kijken.

Vragen om de motivatie, draagvlak en commitment te versterken:

- Wat en wie heb jij nodig voor het organiseren van niet-vrijblijvende jongereninspraak?
- Heb je genoeg bestuurlijke commitment?
- Welke afspraken moet je met wie maken voor niet-vrijblijvende jongereninspraak?
- Heb je met jongeren besproken wat zij nodig hebben om gemotiveerd te blijven? Hoe ze je kunnen helpen om structureel draagvlak te creëren in de organisatie? Hoe ze je kunnen helpen om collega's te enthousiasmeren?
- Weet je van collega's wat ze nodig hebben om de meerwaarde van jongeren(participatie) te zien?

4. DIVERSE JONGEREN

‘De jongere’ bestaat niet. Te vaak worden dezelfde jongeren betrokken bij inspraak. Zet je ervoor in om jongereninspraak inclusief te maken. Plaats jongeren niet meteen in hokjes van ‘actief’ en ‘moeilijk bereikbaar’. Het is belangrijk om verschillende jongeren te spreken om verschillende behoeften te begrijpen. Zoek dus juist ook jongeren op die normaal niet worden bereikt of actief meepraten. Gebruik bestaande organisaties en spelers om zoveel mogelijk diverse jongeren te bereiken. De mensen die een sleutelrol spelen in hun dagelijks leven weten als beste hoe ‘hun’ jongeren voor inspraak gemotiveerd raken en blijven. Dit zijn bijvoorbeeld: jongerenwerkers, scholen (po, vo, mbo, hbo, wo), jeugdzorg, sportverenigingen, (cliënten)raden, buurtverenigingen etc. Ga naar allerlei plekken waar ze aanwezig zijn, zowel online als offline.

Vragen die helpen diverse jongeren bij jongerenparticipatie te betrekken:

- Hebben we alle relevante perspectieven in beeld?
- Hoe komt het dat sommige jongeren minder gemakkelijk worden bereikt en gemotiveerd om mee te praten?
- Wie kan helpen om tot een diverse groep jongeren te komen om mee te praten?
- Durven we het aan om juist ook meer teruggetrokken en minder eloquente jongeren bij jongerenparticipatie te betrekken?

5. AANSPREKENDE COMMUNICATIE EN WERKVORMEN

Denk na over welke werkvormen het beste passen bij welke jongeren, en wat je wil gaan doen. Maak het écht leuk voor jongeren om mee te doen.

Verschillende jongeren hebben verschillende interesses. Sommige willen juist cognitief worden uitgedaagd en andere gaan liever aan het werk om tot concrete oplossingen te komen. Creëer altijd een veilige omgeving die vertrouwen schept en waarin jongeren voelen dat ze zichzelf mogen zijn.

Vragen die helpen om aansprekende communicatie en werkvormen te gebruiken:

- Weet je zeker dat een bedachte werkvorm aanspreekt? Zijn er eerdere ervaringen mee of hebben jongeren dit zelf aangeven?
- Is alles in een taal die iedereen begrijpt?
- Voelen de jongeren zich vrij en veilig om hun inzichten te delen of voelen ze dat ze in een ambtelijk keurslijf zitten?
- Kun je een klankbordgroep instellen met wie je kunt toetsen of je inclusief bent en het niet te veel voor jongeren invult?

6. VERBREDEN COMMUNITY

Als je eenmaal bezig bent met jongereninspraak, kun je de community van jongeren die je aan je verbindt steeds verder uitbouwen. Jongeren worden het meest beïnvloed door elkaar, laat ze elkaar enthousiasmeren en ondersteunen. Vraag de jongeren met wie je verbonden bent om hun eigen netwerken te betrekken. Bedenk steeds goed welke doelgroepen je wil spreken en formuleer – liefst samen met hen – passende onderwerpen. Andersom kan natuurlijk ook: eerst bepalen welke hulpvragen je hebt en dan kijken welke jongeren daarover mee kunnen en willen denken. De keuze voor de onderwerpen heeft ook invloed op hoe je de jongeren betreft in het proces. Sommige jongeren vinden het leuk om mee te denken en willen zo vroeg mogelijk het proces meebepalen. Anderen gaan liever aan de slag en willen iets doen. Zij raken gedemotiveerd als er alleen wordt gepraat en nagedacht over een vraagstuk.

Vragen die helpen bij het verbreden van de community:

- Wie zijn de ‘ongehoorde’ jongeren en degenen die de stempel ‘moeilijk te bereiken’ krijgen?
- Zijn er bepaalde jongeren die prioriteit hebben om mee te verbinden?
- Zijn er samenwerkingsmogelijkheden om jongeren-netwerken aan elkaar te verbinden?

7. DIALOOGLEIDER

De rol van de dialoogleider is bepalend voor het succes van een sessie. Hij maakt het mogelijk dat zowel jongeren als besluitvormers zich serieus genomen voelen. Hij is niet de expert, maar verbindt door het spreken van een soort 'tussentaal'. Hij combineert de vaardigheden van het open vragen stellen, luisteren zonder in te vullen, waar nodig door te vragen en de vraag door te zetten naar een ander. De dialoogleider zorgt voor de juiste balans tussen diepgang en luchtigheid; tussen structuur, toewerken naar concrete uitkomsten en ruimte voor onverwachte wendingen.

De volgende vragen helpen om de juiste dialoogleider te identificeren en de geselecteerde dialoogleider goed voor te bereiden op het gesprek(ken):

Selectie van de dialoogleider

- Ziet de dialoogleider jongeren écht als gelijkwaardige gesprekspartners en staat hij onafhankelijk tegenover zowel jongeren als besluitvormers?
- Heeft de dialoogleider ervaring in het leiden van gesprekken met zowel jongeren als besluitvormers?
- Kan de dialoogleider écht luisteren en is hij echt nieuwsgierig en energiek?
- Kan de dialoogleider oprecht verbinden met zowel jongeren als besluitvormers?
- Is de dialoogleider authentiek en energiek en in staat het gesprek te dragen?
- Kan de dialoogleider het gesprek echt leiden door inzichten als kralen aan een ketting te rijgen en toch het overzicht te bewaken?
- Heeft de dialoogleider een natuurlijk overwicht zonder het gesprek te domineren? Kan de dialoogleider improviseren en ad rem zijn ten dienste van de dynamiek van het gesprek, niet van zichzelf?

Vorbereiding van de dialoogleider

- Is doel en proces met de dialoogleider besproken?
- Weet de dialoogleider op hoofdlijnen wat er speelt op een onderwerp?
- Heb je met de dialoogleider besproken waar de sessie op hoofdlijnen over zou moeten gaan?
- Heb je de dialoogspelregels met de dialoogleider gedeeld die zorgen voor een open gesprek?
- Heeft de dialoogleider alle relevante informatie over de deelnemers aan de sessie?
- Heb je het gevoel dat de dialoogleider zich zorgvuldig voorbereidt?

8. DIALOOGSESSIE(S)

Als je het proces goed begeleidt, voel je waarschijnlijk precies aan wat de insteek moet zijn van de dialoogsessie. Zorg voor genoeg structuur én mentale bewegingsruimte voor alle deelnemers.

De volgende vragen helpen je bij het ontwerpen van een goede dialoogsessie:

- Heb je goed nagedacht over de samenstelling van de groep deelnemers?
- Is er de juiste balans tussen jongeren en besluitvormers?
- Is er iemand die voor de verslaglegging zorgt?
- Weten de deelnemers wat ze van de sessie kunnen verwachten?
- Heb je zicht op de juiste vorm waarin de dialoog plaatsvindt, zodat deze aansluit op de interesses en verwachtingen van de deelnemers?
- Wat is de beste opzet van een (digitale) dialoogsessie?

9. UITKOMSTEN EN VERVOLGSTAPPEN

Aan de start van het proces is het doel duidelijk en zijn alle volgende stappen op elkaar voortgebouwd. Daardoor zou het ook duidelijk moeten zijn wat je met de inzichten van jongeren gaat doen. Leg aan het einde van de dialoogsessie (of meteen erna) de afspraken vast die zijn gemaakt over de vervolgstappen. Wacht niet te lang met het terugkoppelen naar de jongeren na de dialoogsessie. Dit laat zien dat je ze serieus neemt en motiveert hen hopelijk om betrokken te blijven. Blijf jongeren informeren over het proces en de voortgang. Geef jongeren waar ze willen gepaste verantwoordelijkheid voor het vervolgproces en de ontwikkeling en uitvoering van ideeën uit de sessie. De vervolgstap na een dialoogsessie kan heel concreet zijn; het kan ook zijn dat er een vervolgsessie moet komen om de onderwerpen verder te bespreken. Let op: Een niet-vrijblijvende dialoog is ook een actie is en niet 'zomaar praten'.

Vragen die helpen bij het vaststellen van de uitkomsten en vervolgstappen:

- Wie neemt verantwoordelijkheid voor het opvolgen van de afspraken?
- Wat is nodig voor blijvend bestuurlijk commitment en ambtelijk draagvlak?
- Heb je contact met jongeren die kunnen helpen in de uitvoering van de vervolgstappen?

OVER 5 JAAR ...

Hoe staat het er over vijf jaar voor met jongerenparticipatie in Nederland?

Een overzicht van dromen en verwachtingen van een aantal jongeren en bestuurders.

Ella Buskin

jonge ondernemer

Over vijf jaar zie ik jongeren actief meedenken en meebeslissen in Nederland. Dit kan zijn door jongeren mee te laten stemmen tijdens de nationale verkiezingen. Of op een andere manier, waarbij de uitslagen wel gebruikt worden om tot beslissingen te komen. Verder zie ik jongeren op nationaal, regionaal en lokaal niveau hun eigen initiatieven starten, die gesteund en gebruikt worden door bestuurders waardoor ze meer invloed hebben. Jongeren en bestuurders moeten samenwerken om tot een concreet plan te komen voor jongerenparticipatie. Alleen zo kan er verdere communicatie en samenwerking plaatsvinden, en kunnen jongeren echt gehoord worden.

Jetta Klijsma

Commissaris van de Koning, Drenthe

Ik roep bestuurders en beleidsmakers van alle provincies op om de tijd en moeite te nemen naar jongeren te luisteren. We denken misschien vaak dat we alles al weten, maar laten we niet vergeten hoe waardevol het is om ons te laten verrassen door de andere blik van jongeren. Ik heb hier de afgelopen jaren zelf veel aan gehad. Zeker in deze tijd van verandering hebben we dat hard nodig. En als je het doet, luister dan ook echt en durf je eigen plan te veranderen.

Lisa Kortenbach

vwo-scholier

Over vijf jaar hebben jongeren inspraak in de gemeente, provincie en de Kamer. Jongeren moeten kunnen meebeslissen over wat er gebeurt en hebben een stem die de bestuurders niet kunnen negeren. Dit kan in de vorm van jeugdorganisaties, maar ook met enquêtes of speciale uitnodigingen voor jongeren met interesse. Zo is het hebben van een stem voor iedereen toegankelijk. Samen met bestuurders komen we tot prachtige toekomstplannen.

Diana Matroos

journaliste BNR en RTL

Ik hoop dat het over vijf jaar normaal is dat we oplossingen over belangrijke vraagstukken bedenken mét kinderen en jongeren, niet vóór ze. Het is belangrijk dat je als kind voelt dat je ertoe doet, wie je ook bent en in welke gezin je ook geboren bent. Maar dit lukt alleen als volwassenen gaan snappen hoe waardevol de onverwachte perspectieven van jongeren zijn.

Ruben Bergman

mbo-student

Ik denk zelf dat jongerenparticipatie er over vijf jaar veel beter uitziet, en dat het dan veel meer erkend is. Dat komt omdat er nu best veel aan gedaan wordt. Ik denk wel dat het er heel anders uitziet, omdat het dan mogelijk een echt ding is in het systeem. Samenwerking tussen jongeren en bestuurders is daarin superbelangrijk omdat uiteindelijk de jongeren ook meer inspraak moeten krijgen. Dat gaat alleen als bestuurders en jongeren willen samenwerken. Ook als de jongeren iets willen voor elkaar krijgen, moeten ze langs de bestuurders."

Saber Benjah

wo-student

De samenleving verandert snel. Jongeren worden keihard geraakt. Er is tijd nodig om daar bovenop te komen. Daarom is jongereninspraak belangrijker dan ooit. Ik hoop dat jongeren met verschillende perspectieven en achtergronden over vijf jaar structureel aan tafel zitten om mee te besluiten over belangrijke onderwerpen die jongeren aangaan. En dat ze medeverantwoordelijkheid krijgen in het uitvoeren van beleid, en ruimte om te experimenteren. Bestuurders hebben de ervaring en het netwerk waardoor ze makkelijk deuren openen. Jongeren hebben energie en verfrissende inzichten. Als je die elementen goed combineert, heb je goud in handen.

Mariëtte Hamer

voorzitter Sociaal Economische Raad

Ik hoop dat jongeren over vijf jaar een vaste plek hebben aan de overlegtafels en in politieke partijen. Dat is belangrijk omdat de snelle veranderingen in de samenleving er juist om vragen ook de visie en (praktische) voorstellen van jongeren te betrekken. Veel van het beleid gaat over hun toekomst. We moeten niet meer over jongeren praten, maar vooral met jongeren. Onder andere het SER-jongerenplatform heeft laten zien dat jongeren heel goed in staat zijn ook over het beleid hun stem te laten horen. Over vijf jaar moet dat niet meer bijzonder zijn, maar gewoon.

Zoë Heeg

mbo-student

Jongeren zullen over vijf jaar nog meer betrokken worden bij de beslissingen van bestuurders, omdat hun mening net zo belangrijk is aangezien wij dit land later gaan besturen. Ik denk dat bestuurders ons over vijf jaar een stuk beter willen begrijpen. Als ze openstaan voor gesprek en luisteren naar wat jongeren te zeggen hebben, denk ik dat een besluit makkelijker genomen zal worden. Door het perspectief van de jongeren mee te nemen, zorg je dat er niet alleen besluiten worden genomen die voor deze generatie goed zijn, maar ook voor de volgende.

Eelco Eerenberg

Wethouder gemeente Utrecht

Het zou mooi zijn als over vijf jaar alle gemeenten bij het nemen van belangrijke besluiten altijd expliciet nadenken over de impact op kinderen en jongeren. En dan niet alleen over onderwerpen die direct over jongeren gaan, maar juist ook over onderwerpen zoals duurzaamheid en de leefomgeving, die dus juist hun toekomst bepalen. Het zou ondenkbaar moeten zijn dat je dat als bestuurder doet óver jongeren, en niet in gesprek mét jongeren.

BRONNEN

Advies van de Raad voor het openbaar bestuur, *Jong geleerd, oud gedaan; Pleidooi voor experimenten met het verlagen van de kiesgerechtigde leeftijd*, 2019.

Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department, *Child Participation Assessment Tool*, 2016.

I&O Research, *Wat verwachten jongeren van de democratie? En begrijpen jongeren en bestuurders elkaar?*, 2021.

I&O Research, *Veel jongeren voelen zich nu slechter dan voor de coronacrisis*, 2020. Geraadpleegd van <https://www.ioresearch.nl/actueel/veel-jongeren-voelen-zich-nu-slechter-danvoor-coronacrisis/>.

Jongeren Denktank Coronacrisis, *En nu...daden!*, 2021.

K.H. Ollongren, *Voortgang versterking en vernieuwing van de lokale democratie* [Kamerbrief], 2020, 9 oktober. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/10/09/kamerbrief-over-voortgang-versterking-en-vernieuwing-van-de-lokale-democratie>.

K.H. Ollongren, *Stand van zaken uitvoering kabinetsstandpunt hervorming parlementair stelsel* [Kamerbrief], 2020, 1 juli. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/07/01/kamerbrief-over-stand-van-zaken-uitvoering-kabinetsstandpunt-hervorming-parlementair-stelsel>.

KidsRights, *KidsRights Index*, 2018.

Maastricht UMC+, *Leefstijl van kinderen beïnvloed door corona-maatregelen*, 2020. Geraadpleegd van <https://www.mumc.nl/actueel/nieuws/leefstijl-van-kinderen-beïnvloed-doorcorona-maatregelen>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Nationale Jeugdraad, Nederlands Jeugdinstituut, Number 5 Foundation, Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Handreiking jongerenparticipatie voor gemeenten*, 2021.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Verslag bijeenkomst Democratie & Jongeren*, 12 februari 2020.

Missing Chapter Foundation, *Handboek dialoogleiders kindparticipatie*, 2014.

Motivaction, *Flitspeiling politieke vertegenwoordiging en inspraak van jongeren*, 2020.

Nationaal Jeugdinstuut, *Jeugdparticipatie, daar blijven we aan werken*, 1998. Geraadpleegd van https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Jeugdparticipatie_Daar_blijven_we_aan_werken_1998.pdf.

Nationale Jeugdraad, *Bouwstenen*, 2020.

Nationale Jeugdraad, *Het Nationaal Jeugddebat in 5 stappen*, 2019.

OESO, *Governance for Youth, Trust and Intergenerational Justice*, 2020.

Roger Hart, *Children's Participation: from tokenism to citizenship*, 1992.

SER Jongerenplatform, *Hoge verwachtingen, Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*, augustus 2019.

Staatscommissie parlementair stelsel, *Lage drempels, hoge dijken*, 2018.

Stichting Alexander, *Jeugdparticipatie- 25 vuistregels*, 2019.

Stichting Nederlands Genootschap van Kinderburgemeesters, *Handreiking Kinderburgemeester en Kindergemeenteraad voor gemeenteraadsleden, wethouders en burgemeesters: "Kinderparticipatie de schakel naar democratie"*, 2019.

Tako Rietveld, *Handboek jeugdparticipatie*, 2019.

University of Aruba, *Youth Engaged in sustainability – national Youth Study of Aruba*, 2015.

Verenigde Naties, *Verdrag van de Rechten van het Kind*, 1989.

Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Persbericht Boostweek dialoog met jongeren*, 2021.

Verwey- Jonker Instituut, *De staat van jeugdparticipatie in Nederland*, 2016.

ZonMw, *Participatie van jongeren en ouders in onderzoek*, 2018.

NU SAMEN VERDER!

Zoals je hebt gelezen hebben heel veel jongeren en bestuurders de wens om de grote ambities in dit rapport nu samen waar te maken. Want samen kún je meer bereiken. Wij delen die wens en dus blijft ook Number 5 Foundation voorvechter en mede-aanjager van die grote ambities. We zijn benieuwd naar de rol die jij hierin gaat spelen....

?

**MET WELKE
AANBEVELING(EN)
EN ACTIES GA JE
AAN DE SLAG?**

?

**HOE GA JE
DAT DOEN?**

?

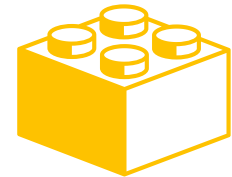
**WANNEER BEN
JE TEVREDEN?**

?

WIE EN WAT HEB
JE NODIG OM (NOG)
MEER TE BEREIKEN
DAN JE AL DOET?

?

WAT
BELEMMERT
JE NU?

FOTO'S

Danilo Alvesd (omslag)

Omar Flores (6)

Hello I'm Nik (8)

Daniel Cheung (10, 12, 36, 66, 74, 82, 90, 98, 106-107)

James Pond (64, 86)

Will Porada (70)

@unsplash.com

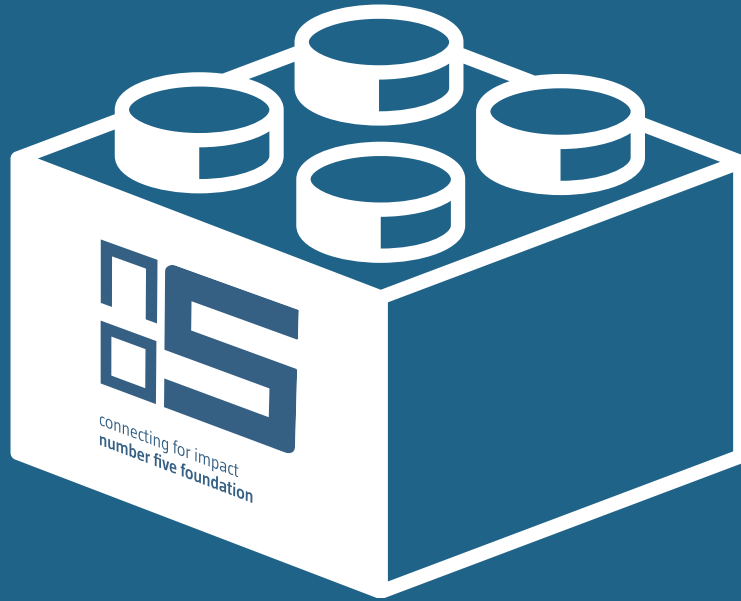
Ev. Safronov (20)

Bubbers BB (78, 92, 94)

mini_citizens (96)

@shutterstock.com

De foto van Mariëtte Hamer op pagina 102 is gemaakt door **Angeline Swinkels**.
De foto van Eelco Eerenberg op pagina 103 is gemaakt door **Desiree Meulemans**.

Ontwerp door Thomas Latcham

Dit rapport is gemaakt door

Number 5 Foundation

't Hoenstraat 5 in Den Haag
www.numberfive.community
impact@numberfive.community
+ 31 (0) 611216926

